

XIV. FEJEZET.

Transylvania Moribunda.
(A haldokló Erdély.)

A Nemzeti Tanácsok korszaka.

A bolgár közvélemény szilárdan meg volt győződve, hogy azokért a súlyos áldozatokért, amelyeket a középponti hatalmak érdekében hozott, győztes béke esetén jutalmul meg fogja kapni az egész Dobrudzsát. A bukaresti békében Dobrudzsának csak a csernavoda–konstancai vasútvonaltól délre eső részét kapta meg. Északi Dobrudzsát ellenben e békeszerződés értelmében Románia a „szövetséges hatalmak”-nak engedte át. A bolgár közvélemény e keserű csalódása volt egyik oka, hogy a bukaresti békekötés után egy pár hónappal a bolgár front felbomlott és Bulgária külön békét kért az entente hatalmaktól. Bulgáriát a Kisázsiában nagyon szorongatott Törökország is kénytelen volt előbb-utóbb követni, mert hiszen a megbékélt Bulgária az összeköttetést elzárta akaratlanul is segítőitársaitól, a középponti hatalmaktól.

Ez időponttól kezdve, a középponti hatalmak nagy tragédiája gyors ütemben haladt a bukás felé. A németek keményen tartották ugyan magukat szorongatott helyzetükben is a franciaországi fronton, de az osztrák-magyar haderőben az után a kudarc után, amely június hóban a Piave-vonalon érte, fokozott mértékben mutatkozott az a bomlás, amely eredménye volt a monarchia nemzetiségi és belpolitikai viszonyai káros visszahatásának. A cseheknek az a magatartása, melyet az osztrák parlamentben minden tekintet felretéve tanusítottak, nyilvánvalóan megmutatta, hogy a monarchiában nemcsak megindult, hanem igazán katasztrófális jelentőségűvé is lett a bomlás ama folyamata, melyet az entente már előbb, a világháború kitörésével egyidejűen várt. A csehek e magatartása felhívás és példaadás volt a monarchia többi nemzetiségeinek is, amelyek azonban még most sem valami nagyon siettek e példát követni.

Mikor a front és a monarchia kezdődő összeomlása még csak vészujjoló árnyékát vetette előre, 1918 október 3-án két cseh képviselő, Stanek és Klofac, az osztrák parlamentben minden tartózkodás nélkül határozottan kijelentették, hogy a cseheknek most már nem elég az az önállóság, amellyel őket

a kormány megkínálta és amely a föderatív osztrák birodalom keretében Csehországnak jutna osztályrészül, hanem olyan önálló és független cseh-szlovák államot akarnak, amely a magyarországi tót földet is magában foglalva, nem lenne semmi szorosabb kapcsolatban a régi monarchiával.

A magyar közvélemény, sőt még a hivatásos magyar politikusok is Stanek és Klofac e nyilatkozatait olyan üres hencegésnek tekintették, amelyet egyáltalában komolyan figyelembe venni sem érdemes. Azt a kívánságot pedig, hogy a magyarországi tót föld részben vagy egészben bármiféle kapcsolatban is. Csehországhoz csatoltassék, egyenesen nevetségessnek minősítette mindenki. Hogy „a pittsburgi szerződés”, ha nem is éppen a Stanek vagy a Klofac zsebében, hanem a Masarykéban van, azt nem tudta nálunk senki, még a beavattak közül sem. Az is igaz azonban, ha tudta volna, akkor sem vette volna komolyan senki.

A következő napon (október 4-én) a románság nevében Isopescu-Grecul is felszólalt és ez alkalommal az alábbi nyilatkozatot tette:

„Az osztrák-magyar monarchia négy millió románsága követeli, hogy a monarchián belül külön államisága legyen. Annál inkább követelheti, mert ez új szövetséges állam a legnagyobb vonzóerőt fogja gyakorolni a román királyságra és azt a monarchiához való csatlakozásra fogja ösztökélni. Ily módon összhangzásban is maradunk eddigi magunktartásával, amely szerint sohasem törekedtünk a monarchiából való kiválásra, hanem államiságunk megőrzése mellett a monarchiához való csatlakozásra.”

Isopescu-Grecul ekkor még szilárdan állott a Popovici Aurél és Ferenc Ferdinánd trónörökös álláspontján, mint rendületlen híve a Habsburgok kormánypálcája alatt megalakuló Dákoromániának. Nem tudom, hogy ismerte-e a szerződést, melyet Bratianu kötött 1916 augusztusában az entente-al? És ha ismerte, helyesnek tartotta-e vagy nem? Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy a monarchiabeli románságnak politikailag komolyabban gondolkozó része a monarchia összeomlásának ez előestéjén még nem volt annyira meggyőződve a monarchiától való elszakadás és a román királysággal való feltétlen egyesülés lehetőségéről és szükségességéről, hogy ilyen fontos és döntő lépésben a határozatot olyan könnyen kimondhatónak vélje, mint a csehek. Külső hatásnak kellett tehát közreműködni abban, hogy rövidesen erélyesebb fellépésre szánhassa el magát. Ez a kívülről jövő hatás két forrásból fakadt.

Egyik IV. Károly királynak 1918 október 16-án kelt ama kiáltványa volt, amelyben beleegyezését adta, hogy Ausztria olyan föderatív birodalomká alakuljon át, amelyben minden

néptörzs saját települési területén külön államot alakít és hogy az egyes népek a birodalom ez újraszervező munkájában saját nemzeti tanácsaik útján vegyenek részt.

A magyar közvéleményt, sőt bizonyos jelenségekből azt is lehet következtetni, hogy az akkori magyar kormányférfiakat sem döbbsentette meg kellően az uralkodó e végzetes elhatározása. Mindössze annyi történt, hogy Wekerle miniszterelnök nyilatkozatot eszközölt ki arra vonatkozóan, hogy ez a császári manifesztum csak a Lajthán túl érvényes, a magyar államot semmi tekintetben sem érintheti.

A másik külső hatás az volt, hogy október közepe táján Bratianu környezetéből bukaresti közvetítéssel titokban megküldötték a magyarországi román nemzetiségi párt vezérférfiainak tájékoztatásul és mihez tartás végett annak a szerződésnek másolatát, amelyet Románia 1916-ban az entente hatalmakkal kötött, azon értesítés kíséretében, hogy e szerződéshez Wilson elnök megbízásából az Amerikai Egyesült-Államok külügyi államtitkára, Lansing is hozzájárult.

Ezzel egyidejűen bizalmas kézből én is megkaptam rögtönzött magyar fordításban e szerződésnek a román-magyar határ megállapítására vonatkozó 4. pontját (amelyet e könyv XII. fejezetében egész terjedelmében közöltem) azzal a kéréssel, hogy tájékoztatásul és esetleges intézkedések végett mutassam meg az irányadó magyar kormányférfiaknak. Megmutattam, de közülök senki sem volt hajlandó hitelességét elismerni. Lehetetlennek, abszurdumnak tartotta mindenki. Én pedig hittem, mert tudtam, hogy a világtörténetnek most olyan új korszaka van bekövetkezőben, amelyben az esztelenségeknek, a képtelenségeknek, a lehetetlenségeknek és az igazságtalanságoknak sűrű szövedéke fog szemfedő gyanánt a haldokló civilizált emberiség, elsősorban pedig a legbecsületesebb nemzeteknek szemére teríttetni annak az erőszaknak és képmutatásnak segítségével, amely a középponti hatalmak leveretése után a világ sorsának intézését kezeibe veszi.

Két nappal azután, október 18-án, hogy IV. Károlynak előbb említett manifesztuma megjelent, Vajda-Voevod Sándor a magyarországi román nemzetiségi párt nevében a magyar parlamentben egy nyilatkozatot olvasott fel, amelyben kijelentette, hogy a magyarországi román nép, mint nemzet, élni kíván azzal a jogával, hogy minden idegen befolyástól mentesen önmaga határozhassa meg állami elhelyezkedését, mert a magyarországi román nemzetnek a maga területén való állami elhelyezkedéséről nem határozhat senki más, csak a saját nemzetgyűlése.

Vajda-Voevod Sándor beszéde, bár nyíltan kimondotta, hogy nem ismeri el a magyar parlamentnek azt a jogát, hogy bármiféle határozatot is hozhasson azokra a jogokra és köte-

lességekre vonatkozóan, amelyek a románságot esetleg a magyar államnak azon közjogi új berendezkedésének keretében megilleshették, amelyek a megváltozott helyzetnek következményeül jelentkezhettek, az ilyen esetekben szokásosnál nem sokkal nagyobb mértékű megbotránkozást váltott ki a többi pártok részéről. Miután nem mondotta ki nyíltan és határozottan, hogy a románságnak saját területén végbemenő állami elhelyezkedése alatt a Romániával való egyesülést érti, erre nem is gondolt a magyarság részéről senki, pedig egyenesen ezt jelentette. A magyar közvélemény Vajda-Voevod e kijelentésével nagyon keveset törődött. Figyelmét egészen lekötötték a közelgő, de még ismeretlen tragikai bukásnak gyorsan egymást követő bevezető eseményei. A fiumei incidens, a zágrábi nyílt párttűzés, a különböző harcterekről érkező hírbírók, sokkal erősebb hatást gyakoroltak az elmékre, hogysen ilyes alárendeltnek tetsző nyilatkozatok mélyebben érdekelhették volna.

Vajda-Voevod beszéde után 7–8 nap mulva a parlament „ententebarát” pártjának, a Károlyi-pártnak vezérférfiai, Károlyi, Batthyányi, Lovász Márton a Jászi-féle parlamenten kívül álló radikálisoknak és a szociáldemokratapártnak közreműködésével megalakították a „Nemzeti Tanács”-ot, amely szoros szövetségbe lépve az egynéhány kalandor lógós katonatisztből megalakult „Katonatanács”-csal, felhasználta a Wekerle-kormány lemondásával bekövetkezett interregnumot és megcsinálta az október 31-re virradó éjszakán a gyászos emlékeztető őszirózsás forradalmat, amelynek következtében a kormányhatalom akkori kezelőinek gyengeségéből az utca könnyűszerrel kezébe vette az államhatalmat és megkezdődött a magyar nemzet ezeréves történetében az a páratlanul álló elzúllás, amely négy és fél hónap mulva a bolsevizmus örvényébe taszította Magyarországot.

Ez időponttól kezdve a középponti államhatalom és a törvényes közigazgatási szervek hatáskörének csorbításával a különböző Nemzeti Tanácsok egymásután alakulnak meg. Így alakult át „Román Nemzeti Tanács”-csá Aradon Pop C. István elnöksége alatt a parlament román nemzetiségi pártja is. November 4-én pedig Frâncu Amos elnöklete alatt a politikai értelemben vett régi Erdély területére Kolozsvárt alakult meg egy magát középpontinak nevezett Román Nemzeti Tanács. Nagyváradon Lázár Aurél elnöksége alatt pedig egy harmadik román nemzeti tanács.

A magyar közvélemény e különböző román nemzeti tanácsok megalakulását nem fogadta ellenszenvesen, mert azokban a nyilatkozatokban, amelyekkel e tanácsok a magok szükséges voltát megokolni kívánták, határozottan hangoztatták ugyan, hogy a románság, mint államalkotó nemzet rendület-

lenül áll ama szent joga mellett, hogy az alkalmas időben megtartandó román nemzetgyűlés maga döntsön arról, hogy államilag hogyan és mi módon kíván elhelyezkedni? – de egyetlen kifejezés, vagy távoli célzás sem árulta el, hogy ők ez elhelyezkedést nem a magyar állam keretében, hanem a Romániával való egyesülés útján gondolják végrehajthatni.

E vélekedést megerősítette az a körülmény is, hogy a megalakult román nemzeti tanácsok a legelőzékenyebben jelentették ki arra való készségüket, hogy a magyar és szász nemzeti tanácsokkal egyetértően és testvériesen akarnak közreműködni a megbontott rend helyreállításában, a kockázatos vagyoni- és személybiztonság megóvásában. Belenyugodott abba is, hogy ezek a román nemzeti tanácsok a közrend fenntartása végett fegyveres karhatalmat, úgynevezett román nemzetőrséget szervezzenek román vezényleti nyelvvél, román zászlók alatt, román tisztek vezetésével és hogy e nemzetőrségek legénysége szolgálati esküjét a román nemzeti tanácsok kezébe tegye le.

A Kolozsvárt középponti jelleggel megalakult Román Nemzeti Tanács 1918 november első napjaiban az ugyanott működő Magyar Nemzeti Tanáccsal közösen vállalta magára Erdély egész területére a közrend fenntartását. Megegyeztek abban, hogy a különböző nemzeti tanácsok hatáskörébe tartozó nemzetőrségek a magyar hadügyi kormánytól függő magyar haderő parancsnokának, Siegler tábornoknak rendelkezése alatt álljanak. A román nemzetőrséget fegyverzettel, egyéb felszereléssel és zsolddal a magyar katonai hatóságok látták el éppen úgy, mint a magyart.

Megtörtént az is, hogy a nyugati frontról visszatérő román nemzetiségű katonáktól az őket fogadó és irányító magyar katonai hatóságok a Magyar Nemzeti Tanács számára kívánták az eskü letételét. Ez ellen a budapesti román nemzeti tanács a magyar hadügyminiszternél tiltakozott, aki e tiltakozást a legnagyobb előzékenységgel vette tudomásul és azonnal elrendelte, hogy a román nemzetiségű katonák ezentúl a szolgálati esküt a román nemzeti tanácsnak tegyék le. Azt is elrendelte, hogy ezeknek a katonáknak illetményei mindenben egyenlők legyenek azon katonákéval, akik a Magyar Nemzeti Tanács kezébe tették le szolgálati esküjüket.

A magyar közvéleménynek a román nemzeti tanácsokkal szemben tanúsított e bizalmát igazolni látszott román részről jövő több olyan jelenség, amely arra mutatott, hogy a románság nemzetileg a wilsoni elvek értelmében a magyar állam keretében kíván elhelyezkedni. E biztató jelenséghez tartozott az is, hogy Mihali Tivadar, a román nemzetiségi párt elnöke az őszirózsás forradalom második napján – november 1-én – Hock Jánossal, mint a most megalakult forradalmi Magyar

Nemzeti Tanács elnökével és Meltzer Vilmossal, a parlament szász nemzetiségi pártjának egyik tagjával közösen egy kiáltványban szólította fel Erdély magyar, román és szász nemzetiségeinek mindenikét, hogy egymással érintkezésbe lépve, kölcsönös bizalommal és közös egyetértéssel igyekezzenek biztosítani a belső rendet, a vagyon- és személybiztonságot.

E felhívást a Károlyi-kormány azon egyetértés és kölcsönös bizalom jeléül, mely az ország nemzetiségei között fennáll s amelynek segítségével a békekötés után a magyar állam nemzetiségeinek politikai és államjogi viszonyai a wilsoni elvek szellemének legmegfelelőbbben el lesznek intézhetők, megküldötte tudomásulvétel és közzététel végett az ország minden hatóságának.

Biztató jelenség volt az is, hogy több törvényhatóságnak, így Máramaros és Ugocsa megyéknek közgyűlésein a törvényhatósági képviselőlet román nemzetiségű tagjai még november második felében is tiltakozást jelentettek be minden olyan törekvés ellen, amelynek célja Erdélynek a magyar államtól való elszakítása lenne.

Hogy miként gondolkozott a román értelmiség egy igen tekintélyes része még 1918 november 24-én is, jellemzően illusztrálja dr. Pelle János nagyváradi román nemzetiségű ügyvédnek az a nyílt levele, amellyel Lázár Aurélnak, a nagyváradi román nemzeti tanács elnökének bejelenti, hogy ő is a tanácshoz csatlakozik és „követni fogja őket mindaddig, míg küzdelmük csak a magyarországi románok küzdelme lesz tekintet nélkül a határokon túl lakó testvérekre”. A Magyarországtól való elszakadás és a Romániával való egyesülés terve az ő ítélete szerint ugyan szép lehet, de nem helyes, mert nem a gondolkozó agyvelők hideg megfontolása teremtette meg, hanem a felébredéstől mámoros szívekből pattant ki. Nem fél kimondani, hogy ha ma az egyesülés megtörténék, a románság belepusztulna és azzal szemben nagyon sovány vigasztalás lenne, hogy ily módon a magyarságon is gyógyíthatatlan sebet ejtettek.

A falusi román nép hangulatára pedig a következő két eset vet jellemző világosságot. Mihali Tivadar, a román nemzetiségi párt elnöke 1918 november 14-én Nagyilondán, ahol lakik és birtokos, összehívta a lakosságot, hogy tájékoztassa a megváltozott helyzetről. Mikor a Romániával való egyesülés szükségességéről kezdett beszélni, hallgatósága nemcsak félbeszakította, hanem kövekkel kezdte dobálni, sőt házában is, ahova menekült, megtámadta. Kénytelen volt a helyi román nemzeti gárdát, mint karhatalmat igénybe venni, amely aztán a támadókat több sebesülést okozó sortűzzel riasztotta el. Hasonló történt a román nemzetiségi párt egy másik vezérférfiával, Vajda-Voevod Sándorral is.

A román nemzetiségpolitikai törekvéseknek kezdet óta a legerősebb támasza, sőt a régebbi időszakokban majdnem egyedüli harcosa volt a mindkét felekezetű (gör. katolikus és gör. keleti) román egyház papsága. A Romániával való egyesülés gondolata azonban súlyos aggodalomként nehezedett e papság többségének lelkére. A gör. katolikus román papság gondolkozóbb tagjai egyáltalán nem haboztak nyíltan is kijelenteni, hogy miután Romániában a gör. keleti az államvallás, attól tartanak, hogy a feltétel nélkül való egyesülés következményeképpen egyházuk katolikus jellege veszedelmbe jut. A gör. keleti egyház papjai pedig egyházuk autonómiáját féltették, miután tudták, hogy Romániában az államvallás rangjával dicsekedő gör. keleti orthodox vallás egyházának egyáltalán semmiféle autonómiája sincs és ennek következtében ők sem maradhatnak az eddig élvezett autonómia birtokában, hanem egyszerű játékeszközei lesznek a politikai hatalom mindenkori birtokosainak, mint a romániai gör. keleti egyház, amelybe egyesülés esetén a kánonjog rendelkezései értelmében egyszerűen bele fognak olvasztatni.

A magyarországi forradalmi átalakulás első napjaiban az ország közvéleménye az akkori magyar kormány határozott kijelentései és biztatásai alapján abban a meggyőződésben élt, hogy a magyarországi nemzetiségi kérdés a békekötéssel kapcsolatosan a wilsoni elvek alapján a magyar államnak a svájci kantonrendszerhez hasonló közjogi berendezésével az ország területi integritásának minden lényegesebb megcsontítása nélkül megoldható lesz. Az volt az általános hit, hogy a Károlyi-kormánynak az entente részéről erre vonatkozóan biztosítékai vannak. A nemzetiségek, elsősorban a románok többségének éppen most ismertetett lelkiállapota e feltevésnek jogos alapot is látszott szolgáltatni. Hogy e feltevés nem igazolódott, annak ismét kívülről jövő hatás volt az oka.

1918 november 7-én Jaşiban ismeretessé lett Wilson elnöknek Románia washingtoni képviselőéhez intézett üzenete, amelyben kijelentette, hogy „rokonszenvez a mindenütt lakó románok nemzeti egységének gondolatával és hogy az Egyesült Államok kormánya nem fogja elmulasztani, hogy alkalmas időkben érvényesítse befolyását abban az irányban, hogy a román nép hozzájusson az őt megillető nemzeti és területi jogaihoz és hogy azok minden külföldi támadás ellen biztossítsanak”.

Ez üzenet Jaşiban és Románia más városaiban számos és zajos politikai tüntetés okozója lett. Egy ilyen tüntetés alkalmával Avărescu tábornok, az 1916/17. évi román háború generalisszimusa kijelentette, hogy a román nemzeti eszmény, amelyért a legközelebbi multban annyi román vér ömlött, közeledik a megvalósuláshoz. Romániában ez időponttól kezdve

nyíltan beszéltek és írták, hogy a király hadseregének rögtönösen meg fogja parancsolni a román nemzeti ideál megvalósításának érdekében Erdély, illetőleg Magyarország keleti részének megszállását egészen addig a vonalig, amelyet az entente-hatalmakkal 1916-ban megkötött szerződés Nagyrománia keleti határául megállapított.

Canossa-járás Belgrádba és Aradra.

Az osztrák-magyar monarchia háborúja a fegyverszüneti szerződés értelmében, melyet a hadsereg főparancsnokságának megbízásából Weber tábornok Badoglio olasz tábornokkal 1918 november 3-án kötött (az úgynevezett Diaz-féle fegyverszüneti szerződés), az összes frontokon megszűnt. „A szárazföldön, vízen és a levegőben való ellenségeskedés – mondja e szerződés katonai záradékának 1. §-a – Ausztria-Magyarország összes frontjain megszűnik (cesseront sur tous les fronts de l’Autriche-Hongrie) e fegyverszünet aláírásától számított 24 óra múlva, azaz november 4-én 15 órakor (középeurópai időszámítás szerint). E perctől kezdve az olasz és szövetséges csapatok tartózkodni fognak azon a vonalon túllépni, amelyet mostanáig elértek.”

A november 3-án kötött fegyverszünetnek ez intézkedéséből is világosan kitűnik, hogy érvényessége az összes frontokra kiterjedt és semmi ok és szükség sem volt, hogy a szövetségeseknek valamely más fronton operáló hadseregével is az akkori magyar kormány külön fegyverszüneti szerződést kössön. Hogy tényleg csakugyan nem forgott fenn semmi szüksége egy ilyen külön fegyverszünet kötésének, mert a november 3-án megkötött fegyverszünetet az entente összes csapatai a front minden pontján magukra nézve kötelezőnek tartották, kitűnik abból a körülményből, hogy az entente balkáni hadereje november 3-tól, hét napon át, november 10-ig még csak kísérletet sem tett, hogy a Dunát átlépje. E haderő pedig tisztában volt azzal, hogy e kísérletet minden kockázat nélkül megteheti, mivel Kövess tábornoknak vele szemben állott tekintélyes hadserege a magyar kormány kiküldött agitátorainak felbujtására a szélrózsa minden irányában elszéledt.

A Weber-féle fegyverszünet megkötése után egy pár nappal a Károlyi-kormány sajtójában fejtegetések kezdtek megjelenni annak bizonyítgatására, hogy miután Magyarország az október 31-iki diadalmas forradalommal elszakadt Ausztriától, Weber tábornoknak november 3-án, nem lévén sem a Nemzeti Tanácstól, sem a Károlyi-kormánytól megbízatása, nem állott jogában Badoglio tábornokkal a független és ennek következtében semleges magyar állam nevében is kötelező fegyver-

szünetet kötni. A semleges és entente-barát magyar népköztársaság külön és minden bizonnyal előnyösebb fegyverszünetet fog kötni a balkáni entente-haderők főparancsnokával, Franchet d'Esperay tábornokkal, mint Weber kötött Badoglioval.

A tájékozatlan magyar közvélemény egyáltalán nem gondolt arra, hogy ez az egész vállalkozás nemcsak fölösleges, hanem esetleg káros is lehet eredményeiben. Nem is sejtette, hogy ez csak azért történt, mert Károlyi, ki eddig nem tudott az entente hatalmakkal semmiféle összeköttetésbe jutni – mint Berinkey akkori igazságügyminiszternek 1920 július 26-án tett törvényszéki tanuvallomásából kitűnt –, ily módon vélt érintkezésbe jutni az entente-al. Ellenkezően, jóleső érzéssel vette tudomásul, hogy végre megjött a kedvező alkalom arra, hogy Magyarország egy, bár katonai természetű, de azért mégis nemzetközi vonatkozású ügyben, mint Ausztriától független és önálló állam léphessen föl. A külpolitikai tájékozódás és iskolázottság nélkül a legkorlátoltabb, úgynevezett függetlenségi párti gondolkörben felnőtt értelmes tömeg Károlyiék vállalkozásában csodálatosan nagy nemzeti vívmányt látott.

Többnapi készülődés után az újdonsült magyar népköztársaság argonautái, élükön Károlyival, elindultak Belgrádba, hogy elhozzák onnan egy fegyverszünet alakjában az aranygyapjút. Hogy az entente balkáni haderejének legfőbb parancsnoksága mennyire nem tartotta szükségesnek egy Magyarországgal való külön fegyverszünet megkötését, semmi sem illusztrálhatná szembetűnőbben, mint az, hogy Franchet d'Esperay tábornok még Szalonikiban volt, mikor Károlyiék Belgrádba érkeztek és csak másnap jött meg repülőgépen.

Mikor Károlyiék megjelentek Franchet d'Esperay előtt, azonnal tapasztalhatták, hogy Belgrád nem Colchis, honnan elhozhatják az előnyösebb fegyverszünet aranygyapját, hanem Canossa, ahol az őket lemennydörgő francia tábornok előtt a bűnbánók köntösében, hajadonfővel és meztláb kellett vezekelniük. Hazahozták e fegyverszünettel azt a demarkációs vonalat, amely látszólag jogos utat nyitott a román kir. hadseregnek Erdélybe egészen a Maros-vonalig.

A világtörténelemben ennek a belgrádi fegyverszünetnek már csak azért sem volt párja, mert olyan ország kötötte, amely már nem rendelkezett annyi katonasággal sem, amelyből ötven főnyi megbízható csapatot lehetett volna összeállítani, hogy biztosító kíséretül szolgáljon az útrakelt államfőnek. De az is igaz, olyan állam sem volt még a világon, amelynek hadügyminisztere egy ünnepélyes állami aktus alkalmával kijelentse, hogy nem akar több katonát látni!

Mindezeket meggondolva, minden szenvedélyességtől mentesen fel lehet vetni azt a kérdést, hogy Károlyinak és munkatársainak tudatlansága volt-e nagyobb, vagy árulása?

A belgrádi szerencsétlen fegyverszüneti tárgyalással egyidejűen, november 9-én, az aradi Román Nemzeti Tanács felszólította a magyar kormányt, hogy a románok által többségben lakott 26 vármegyében, tehát a magyar állam keleti felében egészen addig a vonalig, melyet az entente-tal 1916-ban kötött szerződés Nagyrománia keleti határául megjelölt, a népek önrendelkezési jogának értelmében adja át a Román Nemzeti Tanácsnak az impériumot, mert ezen a területen a közrend, a vagyon- és a személybiztonság másképpen nem tartható fenn. Ha a magyar kormány e kívánságnak nem tesz eleget, akkor kénytelenek lesznek a világnak tudomására hozni, hogy ezáltal a román nemzet számára a Wilson elnök 14 pontjában biztosított önrendelkezési jog gyakorlása lehetetlenné tétetett és hogyha a jelzett területen a közrend nem lesz fenntartható, a felelősséget a maga egész teljességében a magyar kormányra hárítják és a következményekért nem vállalnak semmi felelősséget.

E fenyegetésnek is vehető célzás voltaképpen utalás a belgrádi fegyverszüneti szerződés 17. §-ának azon kijelentésére, amely azt mondja, hogy az entente-csapatok a megállapított demarkációs vonalon túl is megszállhatnak bármely területet, ha azon zavargások törnének ki. Azonkívül a sorok között annyit is jelentett, hogy a maguk részéről egészen bizonyosnak tartják, hogy a követelt területeken a román nép zavargásokban, sőt véres lázadásban is ki fog törni és így a román királyi hadsereg számára mintegy magától elő fog állani a kedvező alkalom, hogy e területeket, mint az entente-hatalmak szövetségese, megszállhassa.

Hogy a magyarországi román néptől mennyire távol állott az irredentizmus gondolata és mennyire nem volt megvalósítandó eszménye Nagyrománia, semmi sem igazolhatja szembe-szökőbben, mint az, hogy a román nép, bár ezidőben jóformán minden férfiának fegyver volt a kezében és a magyar állam hatalma soha jobban elzüllesztve nem volt, mint e napokban, a román politikai vágyak és törekvések kedvéért sehol semmi kihágást el nem követett és még kevésbé tört ki zavargásokban, vagy éppen véres lázadásban, amely utóbbival a magyarságot bel- és külföldi izgatók annyit fenyegették. Nem tört ki egyszerűen azért, mert azt a súlyos rabigát és zsarnoki elnyomatást, amellyel a magyarelles romániai röpiratgyártók Francia-, Angol- és Németország könyvpiacait elárasztották, a valóságban soha egy pillanatig sem érezte.

A Károlyi-kormány az aradi Román Nemzeti Tanács e felszólítását nem utasította vissza, hanem a benne foglalt követelések megvizsgálása céljából késznek nyilatkozott vele eszmecserébe bocsátkozni. A kormány ez ajánlatát a románok elfogadták és Jászi Oszkár, aki ennek a kormánynak, mint minisz-

ter, nemzetiség-politikai álláspontját képviselte, úgynevezett nemzetiségi szakértők, radikális barátai és Bokányi társaságában, ki a szociáldemokrata párt képviselője volt, Aradra utazott.

Jászi ez utazása elé az akkori közvélemény nagy bizalommal nézett már csak azért is, mert ő volt az új politikai irányzat nemzetiségi politikájának megalkotója. Őt tartották a románokkal való politikai tárgyalások vezetésére már multjánál fogva is a legalkalmasabb egyéniségnek, mert nem volt titok, hogy ebben a kérdésben az ő álláspontja volt legnagyobb összhangban a románokéval mindazon magyar politikusok között, akik a nemzetiségi kérdésben valamikor állást foglaltak. Bizonyos eszmei és szellemi rokonság is kötötte őt a románokhoz már csak azért is, mert az eddigi magyar kormányok nemzetiségi politikáját éppen olyan egyoldalú kiméletlenséggel ítélte el, mint a román nemzetiségi politikusok, sőt a magyar fajnak, a magyar nemzetnek és léleknek még az az ösztönös gyűlölete sem hiányzott belőle, amelyik a magyarellenes nemzetiségi politikusoknak úgyszólván velökszületett jellemvonását alkotta.

Jászi miniszter ez értekezleten a kormány nevében kijelentette, hogy a magyar kormány hajlandó a Román Nemzeti Tanácsnak mindazon járások és városok területén átengedni az impériumot, amelyekben a románok többségben laknak és hogy a nem román többségű területeken lakó román kisebbségek, valamint a román többségű területeken élő nem román kisebbségek védelme az 1868. 44. törvénycikk (nemzetiségi törvény) értelmében átmenetileg fog biztosítani. Kijelentette továbbá azt is, hogy a javasolt megállapodásokba szerződő feleket csak az általános béketárgyalások befejezéséig kötelezik és hogy az általuk teremtett helyzet nem fogja befolyásolni a szerződő feleknek a béketárgyalásokon elfogalendő álláspontját.

Jászi tehát az aradi Román Nemzeti Tanácsot a magyar állam kormányával teljesen egyenrangú félnek ismerte el és a hazai románságot valami olyan szuverén államalakulatnak, amely a maga álláspontját az általános béketárgyalásokon éppen olyan önállósággal fogja képviselhetni, mint a magyar állam a magáét. Hogy egy állam minisztere az állam fegfőbb életérdekeibe vágó kérdésben saját alattvalóival szemben ilyen álláspontra helyezkedhessék, igazi képtelenség. El kell azonban ismernünk, hogy ez Jászi álláspontjának logikai konzekvenciája volt csupán.

A románok Jászi, illetőleg a magyar kormány ez ajánlatát visszautasították és eljárásukat november 20-án egy a világ népeihez címzett kiáltványban igyekeztek megokolni.

A magyar kormány szerintük azzal, hogy az impériumot a tisztán magyar lakosságú, vagy többségű területek felett

nem volt hajlandó a Román Nemzeti Tanácsnak átengedni, lehetetlenné tette a román nemzetnek, hogy élhessen azon természetes jogával, amelynél fogva az általa lakott terület felett csak önmaga intézkedhetik és ily módon az elnyomó állam nyers erőszakát helyezte szembe a román nemzetnek természetes jogával.

A követelt területek jelenlegi ethnikai állapota szerintük nem eredeti és nem természetes, mert a magyar népnek elnyomó osztálya évszázadok óta idegen ékekkel szakította meg a román nemzet testét. Az 1867-ben létesített álkormányosság óta pedig a magyar kormányzó politikának bevallott célja volt a román nemzet létének megsemmisítése. Minden jogot nélkülöző telepítésekkel és mindazon románok megmagyarosításával, akik kénytelenek voltak közvetlenebb viszonyba kerülni a magyar uralommal; mindenféle hivatalnokok százezereinek a román területre való beköltöztetésével és megakadályozva a románságot abban, hogy ipari szükségleteit önmaga elégítse ki, mesterséges eszközökkel megmagyarosították a városokat és így a románság megsemmisítése céljából ethnikailag tarkává tették a románság által lakott területeket.

Miután az 1867 óta a magyar kormány közreműködésével csak olyan kisszámú magyar telepes lakosság költözött Erdélybe (összesen 41,000), amely elégtelen volt arra, hogy e hat és félmillió lakosságú terület ethnikai arculatát megváltoztathassa és a városokban eredetileg románság – mint hiteles statisztika-történeti adatok igazolják – nem lakott, a magyar közvélemény a fennebbi állításokat egyszerűen román részről a külföld közvéleményének megtevesztésére szánt célzatos történeti hamisításnak vette.

Az a későbbi jelenség azonban, hogy mikor Románia hadseregének jogtalan közreműködésével sikerült a román impériumot a magyarság által lakott területekre is erőszakosan kiterjeszteni, az újonnan berendezkedett román közigazgatás különböző ürügyek alatt megkezdte a városokból a magyar tisztviselők és polgárok eltávolítását és azokba más vidékekről való románok betelepítését, nyilvánvalóvá teszi, hogy ez a történethamisításnak vehető okoskodás semmi egyéb sem volt, mint kísérlet előzetes igazolására egy olyan igazságtalan és a végrehajtás módja által embertelenné is tett erőszakos eljárásnak, mely a civilizált újabbkori népek történetében páratlanul áll.

E kiáltványban azonban egyszóval sem történik említés arról, hogy a magyarországi románság, Magyarországtól elszakadva, Romániával akar Nagyrománia megalkotása céljából egyesülni. Csak arról van szó, hogy a románság el van határozva az általa lakott területen szabad és független államot alkotni. Romániára csak annyiban történik célzás, amennyiben

kijelentik, hogy a magyarországi román nemzet reméli és elvárja, hogy szabadságra való törekvéseiben az egész román faj segíteni fogja, amellyel ezentúl lélekben egy akar lenni mindörökre.

E harcias hangú proklamáció azonban nem akadályozta meg a nyilatkozó Román Nemzeti Tanácsot, hogy az általa el nem ismert elnyomó magyar kormánytól a rendelkezése alatt álló román nemzetőrség számára nyomban 160,000 lőfegyvert, 5000 géppuskát és 10.000,000 koronát kérjen.

A napilapok ezidőben nagyon sokat írtak arról a nagyszabású szellemi párbajról, amelyet mint egy második – s az elsónél bizonyára lelkileg előkelőbb – Bayard, a szociológiai tudományosság összes arzenáljával felfegyverkezve, Jászi Oszkár vívott meg román ellenfeivel, akik közül Maniunak, mint széles látókörű és európeér szabású államférfiúnak is kijutott a dicséretből és a dicsőségből. Miután ez eszmecsere gyorsíró által feljegyzett anyaga még sehol sem jelent meg, a hírlapokban megjelent töredékes közlemények alapján nem tartom helyesnek annak színvonaláról, vagy tudományos értékéről véleményt mondani. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy e viaskodásban Jászi volt hátrányos helyzete miatt a gyöngébb fél. Nem egyenlő fegyverekkel harcoltak.

Jászi mindenekelőtt szociológus volt, azaz a politikában az „a priori” felállított tételek alapján nyugvó elméletek impraktikus erőltetője, aki szilárdul meg volt győződve, hogy a monarchia nemzetiségi kérdését a gyakorlatban is oly szépen és minden nehézség nélkül meg lehet oldani, a nemzetiségi elv alapján felépülő kulturális autonomia segítségével, mint e tekintetben való mestere, Renner megoldotta papiroson. Könyve, amelyben elméletének gyakorlati megvalósítását igyekezett elfogadhatóvá tenni, éppen ekkor jelent meg (A monarchia jövője. A dualizmus bukása és a dunai egyesült államok. Budapest 1918). Ellenfelei e könyv segítségével nemcsak beláthatták lelkébe, hanem azt is tudták, hogy ezt az elmésen kigondolt elméletet a valóság éppen most, a monarchia tragikus felbomlásával tépte szét könnyörtelen kezekkel.

Ellenfelei nem voltak szociológusok. Maniu kivételével legfeljebb is csak homályos sejtelmük lehetett, hogy az ilyes fajtájú doktrínák miféle fán teremnek! Ellenkezően, furfangos vidéki prókátorok voltak, akik zsebükben kész ítélettel ültek le a vitatkozó asztalhoz és csak azért vitatkoztak, hogy e vitatkozás tényéből magából és a vitatkozás során Jászi által tett nyilatkozatokból mentől több utólagos ürügyet és igazolást szedjenek össze a kész ítélet végrehajtása alkalmával követendő maguktartását illetően. Mikor a vitatkozó asztalhoz ültek, akkor már régen zsebükben volt annak a szerződésnek másolata, amelyet Bratianu 1916 augusztusában kötött

az entente hatalmakkal és annak az üzenetnek, amelyet Wilson elnök november 7-én intézett Románia washingtoni megbízottjához s amely Amerika részéről biztosította a románokat, hogy az 1916 szerződés Románia javára a maga egész teljességében végre fog hajtatni. Ők azzal is tisztában voltak, hogy akár átadja nekik az általok kért impériumot a Károlyi kormány, akár nem, azt tényleg úgy is „Ferdinánd király már indulásra kész hadai fogják átvenni. Ők tulajdonképpen nem komolyan vitatkoztak Jászival, hanem csak meglehetősen ízetlen színjátékot rendeztek, amelyen Jászi részvétele a valóságban semmi egyéb sem volt, mint az általa képviselt magyar állam tekintélyének szánalmas és káros következményű kompromittálása.

Ferdinánd román király hadserege bevonul Erdélybe.

Ferdinánd, Románia királya a Román Nemzeti Tanács most ismertetett kiáltványának keltével egy napon, 1918 november 20-án az egész román haderő mozgósítását rendelte el és hadseregéhez a következő legfelsőbb hadparancsot intézte: „Harcra hívlak benneteket, hogy megvalósítsátok régi álmunkat, az összes románok egyesítését, amiért az 1916/17. évben annyi vitézséggel harcoltatok. Bukovinai és erdélyi testvéreitek hívnak az utolsó harcra, hogy vitézségekkel hozzátok meg az idegen járom alól való szabadulást”.

E királyi parancs vétele után három nappal a román hadsereg Presan tábornok főparancsnoksága alatt átlépte Erdély keleti és déli határait. „Őfelsége I. Ferdinánd király parancsára és a román nemzeti komité hívására lépte át hadseregünk a Kárpátokat” – mondotta Presan tábornok e napi parancsában.

Hogy tényleg a román kir. hadsereget, mint Ferdinánd király és Presan tábornok hadseregearcansai állítják, a magyarországi román nemzeti komité hívta-e be? azt nem áll módomban megállapítani. Annyi tény azonban, hogy a Román Nemzeti Tanácsra a román királyi hadsereg betörése akkor sem lett volna meglepetés, ha annak parancsolóihoz nem is intézett volna erre vonatkozó felhívást, mert egyes kisebb-nagyobb román csapatok már tíz nappal előbb, november 13-án átlépték Magyarország keleti határát az úzvölgyi és az ojtózi szorosokon. Három nappal később a magyar hadügyminisztérium hivatalosan is jelentette, hogy a románok Csík vármegye területén nyugati irányban folytatják előnyomulásukat.

Ez előnyomulásukat Csík- és Háromszék megyékben minden ellenállás nélkül folytathatták, mert magyar fegyveres csapatok ezidőben ezeken a területeken már nem voltak.

Erdélyben Beszterce-Naszód, Csík, Háromszék, Brassó megyék és a mögöttes vidékek területén október végén körülbelül negyvenezer ember állott fegyverben. A főhadparancsnokság a Wekerle-kormány sürgetésére ezt a haderőt nagyobb csapatokkal volt hajlandó megerősíteni, hogy készen legyen minden román részről jövő eshetőséggel szemben, amelytől azonban komolyan nem lehetett tartani, mert Mackensennek körülbelül hatvanezer embere volt Romániában, amelyet osztrák-magyar részről másfél hadtest egészített ki. Amíg tehát Mackensen nyolcvanezer emberrel megszállva tartotta Oláhországot és az osztrák-magyar hadseregnek Erdélyben körülbelül negyvenezer embere volt, ellátva és felszerelve mindennel, – addig a Jaşiban székelő román kormány egyáltalán nem is gondolhattott arra, hogy Erdélybe betörjön.

A budapesti őszirozsás forradalom után ez a helyzet teljesen megváltozott. Károlyi felszólítása, hogy a katonaság hagyja el a frontot, mert az Ausztriától függetlenné lett Magyarország semleges állam és nem folytat többé háborút, ide is megérkezett. Eljöttek Kolozsvárról, Marosvásárhelyről, Brassóból, sőt Budapestről is az agitátorok, hogy sietessék a front felbomlását itt is. Működésüket eredmény kísérte. A legénység felmondotta tisztjeinek az engedelmességet és elszéledt. Egyidejűen megkezdődött az erdélyi részekben is a téli hadjáratra mindennel ellátott és felszerelt katonai raktárak kifosztása. Az őszirozsás forradalom itt is, mint mindenütt az országban, átalakult a közvagyon gyalázatos elrablásává és elpredálásává. A hazatérő legénység, különösen az orosz fogságból visszatértek biztatására több községben kisebb-nagyobb kihágást és erőszakosságot követett el, de azután csakhamar észbe kapva, lecsendesedett. Lecsendesedett, mert híre terjedt, hogy a románok az őrizetlen határszélek felé közelednek. Ez az érzés vett erőt a Székelyföld lakosságán, de már ekkor a késő bánat eb gondolattá lett.

Ami kevés magyar katonaság volt a belgrádi fegyverszünetben megállapított marosi demarkációs vonalon túl, az sem állott ellen a benyomuló román csapatoknak, mert a Károlyi-kormány megparancsolta nekik, hogy seholye álljanak ellen, hanem vonuljanak vissza a Maros-vonalon innen eső területre. Ez időpontban ugyanis az volt úgy a Károlyi-kormánynak, mint a magyar közvéleménynek az általános hite, hogy a románok a belgrádi fegyverszünet rendelkezéseinek értelmében az entente megbízásából csak a Maros-folyó vonaláig szállják meg Erdélyt. A meglepetéséből felocsudni sem tudó székelység egyáltalán nem értette meg, hogyan lehet így minden ellenállás nélkül prédául dobni Erdélyt annak a román hadseregnek, amely igazán falstaffi hadsereg volt, amikor először lábát magyar földre tette? Küldöttségek jöttek Buda-

pestre kérni a kormányt, hogy küldjön csapatokat a Székelyföldre és ne engedje meg, hogy a székelység minden ellenállás nélkül jusson ez operett-hadsereg birtokába. Hasztalan volt minden. Ekkor már Pogány József és Böhm Vilmos rendelkeztek Magyarország haderejével.

A Károlyi kormány és vele együtt a magyar közvélemény, mikor I. Ferdinánd király és Presan tábornok e proklamációi előttök is ismeretessékké lettek, még akkor is abban a naiv meggyőződésben éltek, hogy a román kir. csapatok az entente megbízásából, mint egyszerű megszálló és nem mint hódító csapatok jönnek és felhatalmazásuk értelmében a Marosvonalat nem fogják átlépni, – sőt az általuk megszállott területen is a belgrádi szerződés értelmében a közigazgatást meghagyják a magyar hatóságok kezében.

E naív hitének értelmében készséggel teljesítette még ekkor is a Román Nemzeti Tanácsnak minden olyan kívánságát, amely a román nemzetörtség felszerelésével, vagy a kilátásba helyezett gyulafehérvári nemzetgyűlés előkészítésével volt kapcsolatos. Így a Román Nemzeti Tanács kívánságára különvonatokat adott rendelkezésükre azon román megbízottaknak, kik a december hó 1-ére összehívott gyulafehérvári román nemzetgyűlésre szándékoztak utazni, pedig ez időpontban már egyáltalán nem lehetett kételkedni, hogy e gyűlést azért hívták össze, hogy Erdélynek Magyarországtól való elszakadását és Romániával való egyesülését, mint a magyarországi összes románság meg nem változtatható végleges akaratát, kimondja.

Az 1918 december 1-én megtartott gyulafehérvári román nemzetgyűlés, amely semmiben sem különbözött a Magyarországon szokásos népgyűlésektől, egyáltalán nem tekinthető a magyarországi összes románság legális képviselőjének. Hogy a román szocialisták miként vélekedtek e gyűlés illetékességéről, jellemzően illusztrálja azt e párt egyik vezető tagjának, Novac Trajának 1918 december 16-án Kolozsvárt közzétett következő tiltakozása: „Valótlanság, hogy a gyulafehérvári határozatot az összes román proletariátus beleegyezésével hozták volna. Azoknak az egyéneknek, akik ott állítólag a román proletariátust képviselték, nem volt a román proletariátus részéről semmi felhatalmazásuk, hogy nevében a Magyarországtól való elszakadást helyesellessék. A tiszta tényállásnak megfelelő valóság az, hogy ezen a gyűlésen semmiféle szavazás sem volt, mert az egyesülést egyszerűen csak deklarálták. A magyarországi öntudatos román proletárság hallani sem akar addig a román királysággal való egyesülésről, míg Romániában is legalább olyan demokrácia nem lesz, mint amilyen Magyarországon van az 1918 október 31-iki forradalom óta.”

Nyílt titok volt ugyanis, hogy a román szocialista párt

Gyulafehérváron jelenlevő két képviselője, Jumanca és társa, semmiképpen sem akartak beleegyezni a Romániával való egyesülés kimondásába mindaddig, míg kellő biztosítékokat nem kap a párt a Romániában is legközelebb bekövetkezendő demokratikus átalakulásra vonatkozóan. Csak hosszas rábeszélés és egyenként 500,000 korona jutalomdíj fejében mondták ki pártjuk nevében az egyesüléshez való hozzájárulásukat.

E közfelkiáltással elfogadott határozati javaslat lényege a következőkben foglalható össze:

A nemzetgyűlés kimondja Magyarország összes románok által lakott területeinek Romániával való egyesítését és a később összehívandó alkotmányozó gyűlésnek erre vonatkozó határozataig ideiglenesen autonómiát biztosít mindezeknek a területeknek. Elhatározza, hogy ezeken a területeken *a)* teljes nemzeti szabadságot ad az összes nemzetiségi kisebbségeknek, amelyek saját anyanyelvükön tanulhatnak, igazgathatják és képviselhetik magokat az összes törvényes testületekben; *b)* a román állam összes népei vallásszabadságot fognak élvezni; *c)* teljesen demokratikus kormányzásban lesz részök az általános, titkos, egyenlő és községenként való aránylagos választójogi alapon. Választójoga lesz minden huszonegy éves férfinak és nőnek; *d)* teljes egyesületi, gyülekezeti és sajtószabadság; *e)* radikális agrárreform, amelynek értelmében a nagybirtokokat felosztják, hogy minden földművesnek legyen annyi földje, amennyit megművelhet; *f)* az ipari munkásság olyan jogokat kap, mint bármely nyugati állam munkássága.

E határozat kimondása után a szóbanforgó területeken élő román nemzet ügyeinek vitelére 120 tagú nagy román nemzeti tanácsot választottak, amelynek feladata az államhatalom kezelése addig az időpontig, míg a leendő Nagyrománia alkotmányozó gyűlése össze nem ül. E 120 tagú nagy román nemzeti tanács delegáltjaiból alakították meg a Magyarországtól – ezidőszerint még csak elvben – elszakított területek igazgatását intéző kormányzó-tanácsot (consiliu dirigent), amelynek székhelyéül ideiglenesen Nagyszebent jelölték ki. E kormányzó-tanács elnöke Maniu Gyula lett és az egyes kormányzati ágak élére miniszteri hatáskörrel a Román Nemzeti Tanács egyes vezetőegységét állították. Ennek a kormányzó-tanácsnak feladata az lett volna, hogy mint ideiglenes középponti adminisztratív szervezet, lehetővé tegye annak a bonyolult inkorporációs műveletnek végrehajtását, amely velejár egy nagy országrésznek egy új államszerkezetbe való beillesztésével. Ezzel a szerepével azonban nem elégedett meg, hanem valóságos külön és önálló kormány akart lenni, amely a bukaresti középponti kormány minden

érdemesebb hozzászólása nélkül rendelkezik e terület minden belső ügyében és azonfelül még a bukaresti középponti kormányzatban is a vezető erdélyi miniszterek útján olyan nagyfokú befolyást biztosít magának Nagyrománia összes ügyeire vonatkozóan, amely az állam egységével meg nem egyeztethető. Ez a hatalomvágya lett később okozójává feloszlatásának is.

Abba az örömbé, amelyet a magyarországi román politikai vezetők, sőt a politizáló román értelmiség túlnyomó többsége is érzett a Romániával való egyesülés kimondása miatt, a kételkedésnek és az aggodalomnak is belevegyült egy-két keserű ürömcsöppje.

Alig zajlott le ez a minden tekintetben rögtönzött gyulafehérvári román nemzetgyűlés, a román közvéleményben egyre gyakrabban felhangzott az a kételkedést kifejező kérdés: vajjon a lelkesedés e pillanatában helyesen cselekedtek-e, mikor a Romániával való egyesülést minden biztosíték kikötése nélkül feltétlenül mondták ki? Mi lesz az eddig élvezett egyházi és iskolai autonómiával? Mi fog biztosítékul szolgálni arra, hogy a közigazgatásban csorbítatlanul fennmarad az a helyhatósági autonómia, amelyet eddig a magyar állam keretében a maga egész teljességében élveztek, de amelyet a román királyság közjoga nem ismer? Erdély természetes kincseinek kihasználásában a gyengébb erdélyi román tőke nem fog-e hátrányt szenvedni a királyságbeli nagyobb erővel rendelkező tőkével szemben? Nem lett volna-e mégis célszerűbb, már csak azért is, mert az állapotok még egyáltalán nem tekinthetők véglegeseknek, az egyesülést feltételekhez kötni és az említett testületek és szervezetek számára e feltételek segítségével tágabbkörű autonómiát biztosítani?

A vezetők közül, kik e határozat kimondásának indítványozói voltak, többen szükségesnek vélték magyarázó-nyilatkozatokat tenni, nemcsak a kételkedő román, hanem az aggódó magyar közvélemény megnyugtatására is. Így a többi között a nagyváradi Román Nemzeti Tanács elnöke, Lázár Aurél kijelentette, hogy a gyulafehérvári határozatot sokan félreértették.

Ami az impérium átvételét illeti – mondá Lázár Aurél e nyilatkozatában –, egyelőre csakis a tisztán románoktól lakott területekre fognak szorítkozni. De ezt az impériumot nem akarják sehol erőszakkal átvenni, hanem csakis a magyarokkal való kölcsönös megegyezés útján. Be akarják bizonyítani, hogy becsületes és demokratikus közigazgatást akarnak, amely nemcsak a románoknak, hanem a kisebbséget alkotó magyarságnak is áldást és boldogulást fog jelenteni. Tudják, hogy az átmenet a magyar közigazgatásból a románra rendkívül sok nehézséggel fog járni, de számítanak a magyar

tisztviselők közreműködésére. Egyelőre a magyarnyelvű bírásoknak meg kell maradnia, mert azt máról holnapra nem lehet megváltoztatni.

A magyar közvéleményt e megnyugtató félhivatalos román kijelentések nem nagyon érdekelték. Arra volt inkább kíváncsi, hogy az Erdélybe betört román kir. hadsereg átlépi-e, vagy nem a belgrádi fegyverszüneti szerződésben demarkációs vonal gyanánt megállapított Maros-folyót?

A magyar közvélemény a román kir. hadseregnek e folyóig való előnyomulását az entente-hatalmak megbízásából eredő megszállásnak tekintette, s azért a maga részéről a fegyveres ellenállást a belgrádi szerződés megszegésének tekintette volna. E szerződés éppen ilyen súlyos megsértésének tekintette azt is, ha a román kir. hadsereg lépi át a Maros-folyót? Ez esetre a kormánytól a fegyveres ellenállás elrendelését követelte.

A magyar közvéleménynek a tekintetben, hogy a román kir. hadsereg átlépi-e a Maros-folyót, vagy nem? – nem kellett hosszabb ideig kétségek között várakoznia. Éppen azon a napon, amelyiken (december 1-e) a gyulafehérvári román nemzeti gyűlést tartották, érte el a román királyi hadsereg a belgrádi fegyverszünetben demarkációs vonal gyanánt megállapított Maros-folyót és vonult be Mosoiu tábornok parancsnoksága alatt Marosvásárhelyre. Mosoiu tábornok ezt a nevezetes lépést egy proklamációban hozta az állítólagos ezeréves rabságból felszabadult magyarországi románságnak tudomására. Hivatkozva Mihály vajdára, ki több mint háromszáz évvel ezelőtt tett sikeres kísérletet Erdély felszabadítására, büszkén jelentette, hogy a láncok örök időkre lehullottak és a románság lelke e perctől kezdve véglegesen egyesült,

Így haladt előre párhuzamosan a román hadsereg előnyomulásával a magyarországi románságnak a középponti hatalmak katonai erejének letörésével egyidejűen megindult politikai mozgalma gyors lépésekkel az irredentizmus útján.

Kolozsvár megszállása és a román impérium berendezése.

Abban a percben, amelyikben a keleti és délkeleti Kárpátok szorosain a román kir. hadsereg első, hiányosan felszerelt gyenge csapatai Erdélybe betették a lábukat, ott az állapotok gyökeresen felfordultak. Zűrzavar, fejjeszetttség az egész vonalon. A kolozsvári Magyar Nemzeti Tanács nem volt ura többé a helyzetnek. Különben is egyik veleszületett gyengesége volt, hogy benne Vincze Sándor vezetése alatt a szociáldemokraták túlsúlyban voltak és ugyanazoktól a szem-

pontoktól vezettették magukat, mint budapesti elvtársaik. A haza állapotával nem sokat törődtek, csak azzal, hogy a város és az Erdély felett való politikai hatalmat saját egyéni érdekeik javára habár csak ideig-óráig is, a kezükbe vehessék, noha Kolozsvár külvárosain kívül, a román megszállás által elsősorban érdekelt vidéken semmi hatásuk és semmi összeköttetésük sem volt.

A Károlyi-kormány, hogy véget vessen a fejtelenségnek, Erdély egész területére kormánybiztosságot szervezett, élére állítván e szervezetnek, mint főkormánybiztost, Apáthy István egyetemi tanárt. E kormánybiztosságnak, nevezetesen magának a főkormánybiztosnak, Apáthy Istvánnak volt a feladata a belgrádi fegyverszüneti szerződés határozmányaira támaszkodva, a megszálló román csapatot főparancsnokságával érintkezni és odahatni, hogy a megszálló román hadsereg ezeket a határozmányokat a magyarság kárára meg ne sértse.

E választás nem volt szerencsés és pedig nem azért, mintha Apáthynak akár hazafisága, akár jóakarata kétségbevonható lett volna. E két tulajdonságához semmi kétség sem férközhetik, hiszen mindkettő valóban felette áll minden bírálatnak. Apáthyt megtenni főkormánybiztossá, akinek feladata a hatalomra jutott románsággal a magyar érdekek védelmében való tárgyalás és alkudozás volt, csakis az erdélyi viszonyok és Apáthy személyes körülményeinek nem ismerése alapján volt lehetséges. Köztudomású volt ugyanis, hogy Apáthy neve valóságos vörös posztó volt a románok szemében, hiszen úgy volt ismeretes előttük, mint a kolozsvári egyetem legsovénebb tanára, aki megtiltotta a román egyetemi tanulóknak, hogy a mensa akadémián még egymás között is anyanyelvükön beszéljenek, aki a nála vizsgázó román jelöltekkel szemben állítólag túlságos szigorú tanusított és nem egy erős román nacionalista érzelmű tanulóknak kellett az ő közbelépése folytán az egyetemről eltávoznia és tanulmányait félbeszakítani. Azonkívül, mint a tudomány és az elmélet emberének, hiányzott közigazgatási képzettsége és gyakorlata s ennél fogva még békés és rendezett viszonyok között sem lett volna alkalmas, hogy egy ilyen nagyobbzsabású és komplikált adminisztratív szervezetet vezessen. Helyzetét még súlyosabbá tették azzal, hogy helyettesül mellé adták Vincze Sándort, ezt a közönséges szélhámós szociáldemokrata agitátort. Apáthy tragédiájának gyökere ebből a szerencsétlen helyzetből hajtott ki és így meg nem érdemelt későbbi súlyos szenvedéseikért azok felelősek, akik az ő hazafias buzgóságát és kötelességérzetét oly feladat elé állították, amelyet egyáltalán nem teljesíthetett.

Mikor november közepe táján a cseh betörés alkalmával szerzett szomorú tapasztalatokból látta a Károlyi-kormány,

hogy minő sajnálatos és gyászos eredménye volt Linder hadügyminiszter azon pacifista álláspontjának, amelynek értelmében nem akart több katonát látni, nemcsak behívta az őt első korosztályt, hanem naponként harminc koronával fizetendő nemzetőrség szervezését is elrendelte. Kormánybiztosul a nemzetőrség szervezési munkálataihoz Fényes Lászlót nevezte ki. A Székelyföldön nem kellett nagyon buzdítani az őt első korosztálybelieket, hogy katonai szolgálatra jelentkezzenek. A román megszálló sereg elől a leszerelt székely katonák tömegesen menekültek a meg nem szállott területekre és ott azonnal jelentkeztek is a még fennálló katonai hatóságoknál,

Számuk e székely katonáknak a Maros-vonalon innen napról napra növekedett. Elkeseredéssel látták, hogy szülőföldjüket, ezt a tiszta magyar vidéket, miként szállják meg a számbelileg is gyöngé és rosszul felfegyverzett romániai csapatok.

Fényes Lászlót a kormány Erdélybe küldötte, hogy ott a különböző katonai csapatok között némi rendet csináljon és egységet teremtsen. A székely csapatok száma, amelyek Erdély különböző pontjain ez időben kisebb-nagyobb tömegekben összegyűltek, körülbelül két-három ezerre rúghatott. Nem voltak tulajdonképpen egyetlen katonai egységbe sem beosztva, sőt maguk között egységesen szervezve sem. Csak később, december első felében sikerült Berde őrnagynak, Vén Zoltán főhadnagynak és Mester zászlósnak Kolozsvárt nagyobb részüket taktikai egységbe csoportosítani. Fegyverzetükről, ruházatukról és zsoldjukról senki sem gondoskodott. Fényes László ahelyett, hogy a legszükségesebbekről gondoskodott volna, inkább arra igyekezett, hogy a székely csapatok önállósága megszűnjék és vagy a nemzetőrség, vagy a fennálló honvédezek kötelékeibe osztassanak be. E törekvését a székely csapatok tisztjei a legnagyobb bizalmatlansággal nézték, sőt azon szorosabb kapcsolatnál és együttműködésnél fogva, amelyben az erdélyi főkormánybiztosságnak Vincze Sándor vezérlete alatt álló szocialista csoportjával állott, egyenesen gyanúsak és megbízhatatlannak is tartották. Nagy részük Erdély elvesztéséért, vagyis, mint ők mondják, Erdély elárulásáért ma is őt teszi felelőssé.

Marosvásárhely megszállása után a román hadsereg nem sokat habozott, hanem több ponton átkelt a Maroson. Miután a Károlyi-kormány nem volt tisztában, hogy a román hadsereg csupán a maga elhatározásából-e, vagy pedig az entente hatalmak megbízásából lépte át a Maros-vonalat? a hatalmak budapesti képviselőinél igyekezett tájékozást szerezni. E tájékoztatást azonban csak határozatlan alakban és minden egyes esetben elkésve kapta meg.

Ez eljárásra vonatkozóan nagyon érdekes adalékokat

találunk a magyar fegyverszüneti bizottság által 1919 december havában „Documents concernant l'exécution de l'armistice en Hongrie (Novembre 1918 – Mars 1919)” cím alatt kiadott gyűjteményben.

1918 december 16-án az entente hatalmak katonai missziójának főnöke, Vix francia alezredes arról értesítette a magyar fegyverszüneti bizottságot, hogy aznap délelőtt fél-tizenkét órakor Berthelot francia tábornok budapesti képviselője a következőket hozta tudomására.

Bereşteanu román kir. alezredes a nagyszebeni román főhadparancsnokság megbízottja vele Presan tábornoknak, a román hadsereg vezérkari főnökének a következő napiparancsát közölte: „Kolozsvár vidékéről és a Maros völgyéből mindennap újabb és újabb riasztó hírek érkeznek arról, hogy ott a román parasztságnak sem élete, sem vagyona nincs többé biztonságban. Ez új helyzettől készítve, a szövetségesek elhatározták, hogy átlépik a demarkációs vonalat és előnyomulnak egészen a szatmár-németi–nagykároly–nagyvárad – békéscsabai vonalig. A román csapatok elkerülendők minden hiábavaló vérontást, érintkezésbe léptek az ellenség parancsnokságával, hogy tudomásukra hozzák ez újabb rendelkezéseket”.

Vix alezredes arról is értesíti a magyar fegyverszüneti bizottságot, hogy erre vonatkozóan Henry tábornoktól, a magyarországi entente haderők parancsnokától semmi értesítést sem kapott, bár ő képviseli a tábornokot. Azonnal távirati úton fog neki jelentést tenni. Addig is azonban kéri a kormányt, hogy a hiábavaló vérontás elkerülése végett parancsolja meg a magyar csapatok parancsnokainak, hogy ne álljanak ellen a román csapatok mozdulatainak és semmi szín alatt se tüzeljenek rájuk. Hasonló parancs adatott ki a román csapatoknak is, hogyha meg nem támadtatnak, ne használjanak fegyvert.

Ugyanaznap a magyar kormányt az erdélyi magyar csapatok parancsnokai is értesítették a román kir. csapatok megkezdett előnyomulásáról. Másnap az entente missziók főnökéhez intézett iratában a legerélyesebben tiltakozott a román kir. hadsereg előnyomulása ellen, mivel az semmi egyéb, mint flagrans megsértése a belgrádi fegyverszüneti szerződésnek és a felelősséget ezért, bármilyenek is legyenek következményei, a román csapatokra hárítja.

December 18-án Vix alezredes Berthelot tábornoknak a következő táviratát közölte a magyar kormánnyal: „Hogy minden összeütközés elkerültessék a magyar és román csapatok között, felkérem: parancsolja meg a magyar csapatoknak Kolozsvár kiürítését. Ezt a várost, mint fontos stratégiai pontot rendeletemre román csapatok fogják megszállani addig

is, míg francia csapatokat küldhetnék oda”. E követeléssel szemben a magyar kormány a leghatározottabban kijelentette, hogy csapatait nem vonja ki e városból, mert ez a követelés homlokegyenest ellenkezik a november 13-iki belgrádi szerződéssel és ha esetleg összeütközés lenne a magyar és román csapatok között, minden felelősséget az entente csapatok azon parancsnokaira hárít, akik megkísérlették a magyar csapatok erőszakos módon való eltávolítását.

Hogy Kolozsvárt ilyen sürgősen miért akarták elfoglalni a román csapatok, kitűnik Erdélyi Jánosnak, a nagyszebeni román kormányzótanács budapesti megbízottjának december hó 21-én a Károlyi-kormányhoz intézett átiratának következő szavaiból: „Mosoiu tábornok, az erdélyi megszálló csapatok egy részének parancsnoka sürgönyzi nekem: lépjen közbe a magyar kormánynál, hogy az a Kolozsvárra december hó 22-ére összehívott gyűlést tiltsa be. Ha a magyar kormány vonakodnék ezt teljesíteni, akkor én e gyűlést a Felekről, hova csapataim holnap reggel megérkeznek, ágyúlövésekkel fogom üdvözölni”.

December 22-re az erdélyi magyarság nagy magyar nemzeti gyűlést hívott össze, hogy azon a legimpozánsabb módon tiltakozzék a gyulafehérvári román nemzeti gyűlés azon határozata ellen, amely kimondotta Erdélynek Romániával való egyesítését a magyarság minden megkérdése nélkül, holott Erdély sorsáról dönteni, a magyarság tudta és beleegyezése nélkül nemcsak a legnagyobb igazságtalanság, hanem a legnagyobb képtelenség is. A magyarság ez impozánsnak ígérkező tiltakozó gyűlése nagyon kényelmetlen lett volna Nagyrománia politikusainak, azért siettek tehát mindenáron és minden eszközzel megakadályozni.

December 23-án Vix alezredes arról értesítette a magyar kormányt, hogy Berthelot francia tábornok nemcsak Kolozsvár kiürítését követeli, hanem a Kolozsvártól nyugatra eső területet is egészen a Máramarossziget–Nagybánya–Szatmár–Nagy-Károly–Nagyvárad és Arad között húzódó újabb demarkációs vonalig.

Miután a magyar kormány elmulasztotta megelőzően az erdélyi haderő szervezését, rendbeszedését és megerősítését s ennek következtében nem rendelkezett kellő nagyságú erőkkel, kénytelen volt Berthelot tábornok követeléseinek engedve, Kolozsvárt katonailag kiüríteni és a magyar csapatokat a fennebb megjelölt vonalra visszavonni.

Az entente hatalmak katonai misszióinak e kérdésben tanúsított habozó, sőt tájékozatlanságot eláruló magatartását akkor láttuk csak, de nem értettük. Nem értettük, mert annak okait nem ismerhettük. Ma már ez okokat ismerjük és azok röviden abban foglalhatók össze, hogy a román kormány a

belgrádi szerződésben megállapított demarkációs vonalat, miután az nem eset össze a megalakítandó Nagyrománia azon nyugati határvonalával, melyet neki az 1916-ki szerződés biztosított, magára sérelmesnek tartotta és azt kérte az entente hatalmaktól, hogy engedje meg ez egész területnek megszállását. Az entente hatalmak ez engedélye azonban nem volt Románia birtokában még akkor sem, mikor a román hadsereg a Maros folyót átlépte, hanem csak később eszközölte ki részletekben és akkor sem véglegesen.

Ily előzmények után vonult be 1918 december 24-én reggel Gherescu tábornok parancsnoksága alatt Kolozsvárra a román haderő zöme, mintegy 4–5000 hiányosan felfegyverzett és rosszul felszerelt ember.

Kolozsvár megszállása után a magyar és székely csapatok a történeti Erdély nyugati határán a Máramarosszigeten, Zilahon, Csúcsán és Zámon át húzódó vonalon helyezkedtek el, hogy Magyarországot minden eshetőleges román támadással szemben megvédelmezzék, miután a magyarországi politikusok hibájából az egész történeti Erdély a román haderő birtokába jutott.

Ilyen előzmények után s ilyen körülmények között kezdte meg a nagyszebeni román kormányzótanács a román kir. hadsereg leghatásosabb támogatása mellett a régi Erdély egész területén az impérium átvételét és az egész közigazgatás átszervezését.

A román kir. hadsereg Erdélyt olyan területnek tekintette, melyet a fegyver jogán vett birtokba. Hadi jogon azonnal kezébe vette a vasutak és a posta, távirda, telefon felett való felügyeletet. A forgalom lebonyolítására szigorú büntetéssel fenyegetve, kényszerítette a személyzetet. A magyar csendőrséget lefegyverezte s a közrend fenntartását a hadiállapot kihirdetésével együtt saját fegyveres erejére, illetőleg katonai csendőrségére bízta. Életbeléptette a legszigorúbb sajtó- és levélcenzurát. Megtiltott mindenféle gyülekezést és csoportosulást. Az összes társasköröket bezáratta. Az útlevélkényszert oly szigorúan léptette életbe, hogy igazolvány nélkül egyik községből a másikba sem lehetett utazni. A hadsereg számára nemcsak az állami és közraktárakban található hadfelszerelési tárgyak és élelmiszerkészletek lefoglalását kezdte meg, hanem a magánosoknál való legkíméletlenebb rekvirálást is elrendelte. A legcsekélyebb vétségre, vagy ellenszegülésre a legszigorúbb büntetéseket szabta ki és alkalmazta. A botozást, melyet a magyar állam polgárai még hírből sem ismertek, mindennapos büntetési eszközzé tette. Ily módon nemcsak a polgári szabadság, hanem a személy-, vagyon- és életbiztonság is teljesen bizonytalanná lett az egész megszállott területen.

Ezzel egyidejűen a nagyszebeni Kormányzó Tanács szintén megkezdte a polgári közigazgatás nacionalizálásnak

nevezett átalakítását. Először csak a tisztán román, vagy túlnyomó többségükben román lakosságú területeken. Ez eljárás abból állott, hogy a magyar közigazgatási tisztviselőket egyszerűen elkergették és helyükbe a törvény által megkövetelt minősítéstől eltekintve, románokat ültettek.

Miután a megszálló román hadsereg számbelileg gyenge volt és kilátás sem volt, hogy a román királyságból erősítések jöhessenek, az egész megszállott területen elrendelték a sorozást. A lefegyverzett erdélyi magyarság kezébe még a román királyi hadsereg keretében sem látszott bátorságosnak fegyvert adni, azért a magyarságra a sorozási kényszert nem terjesztették ki. Az eddigi román nemzetőröket rendes sorkatonasággá alakították át s ily módon a román parancsnokság alatt álló haderőt sikerült számbavehető módon megerősíteni.

A magyar területeken a közigazgatás átalakítását csak később, Kolozsvár megszállása után körülbelül egy hónappal kezdték meg és pedig a következő módon.

A magyar vármegyék élére román prefektusokat neveztek ki. Ezek a magyar közigazgatási tisztviselőket felszólították, hogy miután az entente hatalmak Erdélyt Romániának ítélték és a román nemzet a gyulafehérvári gyűlésen kimondotta a román királysággal való egyesülést, ha hivatalukban továbbra is meg akarnak maradni, tegyék le I. Ferdinándnak, Nagyrománia királyának a hűségesküt. A köztisztviselők azonban úgy gondolkoztak, hogy mindaddig magyar polgárok és magyar tisztviselők, míg a szóbanforgó területek sorsáról a békekonferencia véglegesen nem határoz és így a hazaárulás bűnébe esése nélkül a követelt esküt nem tehetik le.

A prefektusok az eskü megtagadásáért a vármegyék főbb tisztviselőit tették felelőssé, kiket azért börtönbe vetettek, megbotoztak, agyba-főbe vertek, sőt halállal is fenyegettek nem egyszer. Az esküt nem tett tisztviselők javadalmát letiltották, a tisztviselői árubeszerzési csoportok árú- és élelmiszerkészleteit elrekvirálták, a pénzüzeteknek megtiltották, hogy az esküt nem tett tisztviselőknek hitelt nyújtsanak. Sok helyen még azt is megakadályozták, hogy kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági vállalatoknál eddig szokatlan és súlyos testi munkával keressék meg életfenntartásuk szegényes eszközeit.

Ez intézkedéseknek nyilvánvaló célja az erdélyi magyar értelmiség tönkretétele volt azért, hogy a román uralom alá került magyarságot megfosszák vezető osztályától. A rákövetkező másik intézkedés az erdélyi magyar értelmiség egy második rétegződése, a földbirtokosság ellen irányult, amely régóta tárgya volt egy ellenséges célzatú román gazdaságpolitikai támadó hadviselésnek.

Ferdinánd király 1918 december 25-én rendelet-törvényt adott ki a régi román királyság területén életbeléptetendő birtok-

reformra vonatkozóan. E rendelet egyik §-ában intézkedés foglaltatik, hogy addig is, míg az 500 hektárnál nagyobb terjedelmű birtokok parcellázhatók lennének, a felosztásra kerülő nagybirtokok egyes részei a jogosult földigénylőknek úgynevezett kényszerbérletbe adassanak. Miután a december 1-én tartott gyulafehérvári román nemzetgyűlés által hozott határozat 5-ik pontja kimondotta, hogy a Romániával való egyesülés egyik következménye lesz egy olyan radikális agrárreform is, amelynek értelmében a nagyobb birtokokat akként osztják fel, hogy minden földművesnek legyen annyi földje, amennyit megművelhet, a román impérium életbeléptetésével egyidejűen hozzáfogtak a kényszerbérletek rögtönös életbeléptetésével a kilátásba helyezett radikális agrár-reform megvalósításához is.

A kényszerbérletbeadás valóban gyors és egyszerű volt. A község román papja vagy a járási közigazgatás valamelyik jegyzői írnokból szolgabíróvá előléptetett vezető tisztviselője a községházánál, csak úgy találomra kiosztotta a bérletbe kívánt földeket, miután önkényesen maga szabta meg holdanként a bérösszeget, kijelentvén, hogy azt minden bérlő pontosan tartozik fizetni, de nem a tulajdonosnak, hanem a román állam pénztárának.

Ez volt a szabályos és némi törvényesnek látszó formaságokkal összekapcsolt ritkább eljárás. Az általánosabb pedig az, hogy a felbujtott nép a magyar birtokost egyszerűen elkergette s birtokának azt a részét, amely neki megtetszett, elfoglalta. Az ily módon megindított „radikális birtokreform” csakhamar meg is termette a maga káros gyümölcsét. Tavaszra fordulva az idő, a román paraszt a birtokba vett földet nem művelte meg. Egyszerűen parlagon hagyta és egy pár sovány disznaja, juha vagy kecskéje számára legelőül használta. Ha akarta volna, sem művelhette volna meg, mert a bölcs agrár-reformerek elfeledtek neki gazdasági eszközöket, vetőmagvat, igavonó állatot, egyszóval: élő és holt felszerelést adni.

A mezőgazdasági termelés az életbeléptetett kényszerbérleti rendszer következtében, még a megelőző háborús esztendőkéhez képest is nagyot süllyedt, ami a nagyszebeni kormányzótanácsot további lépésre ösztönözte. A termés betakarítása után szeptember hó 12-én a hivatalos lapban 3911/919. szám alatt rendelet-törvényt tettek közzé, amely azonban a termelés eredményén a rákövetkező 1919/20-ik, gazdasági évben sem lendített semmit, sőt csodák csodája! – magát a földosztással kecsegtetett román parasztságot sem elégitette ki. A bérletbe kapott földet csak ideiglenes használati tárgynak és nem végleges tulajdonának tekintette s ennek következtében nem is igen bízott a kilátásba helyezett reform komolyságában, kivált, mikor a román királyságból hozott csapatok legénysége révén értesült a Romániában időszakonként megisméltendő földosztó-

gatási eljárások sajátságos eredményéről, amely minden egyes esetben azzal végződött, hogy a földhöz jutott paraszt volt tulajdonképpen mindig a vesztes fél.

A nagyszebeni kormányzótanács megbukott. Helyét elfoglalta a likvidáló bizottságnak nevezett „államtitkárok tanácsa”, amelyben a román királyságbeliek irányító hatása sokkal nagyobb volt, mint a feloszlatott kormányzótanácsban. Miután a romániai politikusok valóban mesterei voltak mindig annak a politikai és kormányzati szemfényvesztésnek, hogy miként kell égetően súlyos társadalmi és gazdasági kérdéseket papiroson akként megoldani, hogy az avatatlanok előtt komoly reformnak lássék, de azért minden a régiben maradjon, hát 1920 június hó 9-én 2478/920. szám alatt módosító törvényrendeletet adtak ki.

E két törvény-rendelet alkotja alapját az Erdélyben tervbe vett agrárreformnak, amelynek főbb intézkedései a következőkbe foglalhatók össze:

a) kisajátíthatók az idegen államok alattvalóinak összes ingatlanai; b) *mindazon ingatlanok, amelyek 1917 november elseje után a volt magyar kormánynak az ingatlanok szabad forgalmának korlátozása tárgyában kiadott rendeletei alapján kerültek jelenlegi birtokosaik tulajdonába;* c) az olyan 20 holdnál nagyobb kiterjedésű birtokok, amelyek 1914 július 31-ike után jutottak olyan tulajdonosok birtokába, akik mezőgazdasággal előbb nem foglalkoztak; d) falusi községekben az olyan 30 holdnál, városi községekben pedig az olyan 10 holdnál nagyobb birtokok, amelyek az 1900-ik évtől kezdve az 1918. évig 12 egymást követő éven keresztül haszonbérbe vagy részművelésbe voltak adva; e) valamennyi mezőgazdasági birtokból az 500 holdon felüli rész, sőt ezen alól is folytatható szükség esetén egészen 200 holdig; f) olyan községekben pedig, ahol a rendelet 1. cikkének 1. pontjában körülírt célok elérésére a 33. cikk 1., 3. és 5. pontjaiban felsorolt igényjogosultak (a háborúban rokkantak) kérésének kielégítésére hiányzik a szükségelt föld, a földosztás a 200 holdon alól is folytatható egészen 50 hold minimumig.

A kisajátított birtok ára az 1913 évbéli vételár, a szokásos haszonbérösszeg, a katasztrális jövedelem, a hitelintézetek és a föld minőségének szakértő által eszközölt becslése alapján állapítatik meg. A tulajdonos a kisajátítás árát 50 év alatt törlesztendő, ötszázalékot jövedelmező állami kötelezvényben fogja megkapni.

A kisajátítás végrehajtására helyi és megyei bizottságok alakíttatnak. Ezek fölött áll a legfőbb agrár-reformtanács, amelynek feladata az egész reform végrehajtását keresztül-vinni.

A főbb vonásaiban most ismertetett agrár-reformot a

magyar birtokososztályra nézve az teszi veszedelmessé, hogy annak egyes határozmányai nagyon rugalmasok és azoknak a határoknak a megállapítása, ameddig a birtokos terhére el lehet menni, egyenesen a végrehajtó fórumok tagjainak méltányossági érzésére van bízva. Miután ezeken a területeken az egész közigazgatás románosított, a magyar birtokos egyedül fog állni azzal a román bizottsággal szemben, amelyik a román faji és hatalmi érdekeken kívül más szempontot nem fog ismerni. Ez a kettős reform-rendelet akként van megfogalmazva, hogy ha annak végrehajtóit a legerősebb jogérzet és a legbecsületesebb szándékú méltányosság nem vezeti, a magyarság kezéből az utolsó hold föld is kivehető.

Mircea *Djuvara* a múlt évben Párisban megjelent „La Guerre Roumaine 1916–1918” című könyvében (149–150. l.) a magyarországi románságnak azon állítólagos szenvedéseit ismertetvén, amelyeket a világháború egész ideje alatt kénytelen volt elviselni, azt írja, hogy „Wekerle rendeletben megtiltotta az erdélyi román birtokosoknak, hogy birtokokat vásárolhassanak, vagy tíz évnél hosszabb időre bérbevehessenek. Korlátozta a románok birtokvásárló jogát. Azt mondta, hogy a földnek a magyarok kezében kell maradnia, mert akié a föld, azé az állam. Szükséges újra felosztani azt a földet, amely a hazaárulók birtokában van. E tartományt (tudniillik Erdélyt) be kell telepíteni magyarokkal. Elsősorban pedig a határszéli vármegyéket magyar határőrökkel.”

Djuvara e soraival az ingatlanok forgalmának korlátozása tárgyában kiadott 4000/1917. sz. M. E. rendeletre céloz, amelyet a román nemzetiségi politikusok és publicisták kiadásának első pillanata óta a románság ellen intézett nagyszabású erőszakos magyar kormányzati merényletnek igyekeztek feltüntetni. A fennebb ismertetett kettős rendelet-tervezet is a feltétlenül egész terjedelmükben kisajátítható ingatlanok közé sorolja *mindazokat az ingatlanokat, amelyek 1917 év novemberének elseje után a volt magyar kormánynak az ingatlanok szabad forgalmának korlátozása tárgyában kiadott rendelete alapján kerültek jelenlegi birtokosaik tulajdonába.*

Miután az ismertetett kettős rendeletnek nyilvánvaló magyarellenes élet román részről azzal szokták megokolni, hogy az tulajdonképpen semmi egyéb, mint egyszerű, szelid retorziója a fennebb említett 4000/917. számú M. E. rendelettel életbeléptetett intézkedéseknek, nem végzek hiábavaló munkát, ha az igazságos párhuzam kedvéért a rendelkezésre álló tér korlátolt volta mellett is kitérek e rendeletnek és az azt provokáló körülményeknek ismertetésére.

Miután a nemzetiségek által többségben lakott területeken a magyar kisebbség politikai erejét a magyar birtokosság alkotta, időfolytán, még pedig elsősorban a román nemzetiség-

politikai vezetők körében az a felfogás lett uralkodóvá, hogy gazdasági életüket úgy kell berendezniük, hogy a vagyontalan, vagy kisebb vagyonú román nemzetiségi értelmiség tagjait jelentékenyebb földbirtokhoz segítsék.

Az erdélyi magyar és román közvélemény úgy tudja, hogy az erős román középbirtokos osztály teremtésének jel-szavát a múlt század hetvenes éveinek kezdetén *Moldován* János balázsfalvi görög katolikus nagyprépost adta ki, aki saját példájával mutatta meg, hogy miként kell e programot a gyakorlatban megvalósítani. Alsófehér megyében a balázsfalvi *Patria*-bank segítségével sikerült is neki egy pár ezer hold terjedelmű birtokot jelentékeny részében román kisbirtokosoktól összevásárolnia. Az egyetlen Szászcsanád községben tizenhét telekkönyvi bejegyzés állott 1907-ben a nevén. Mikor egy szászcsanádi román kisbirtokosnak 79 négyszögöl szőlője és 25 négyszögöl legelője árverés alá került, *Moldován* nagyprépost vette meg négy koronával, *Maniu* Gyula, a volt *Consiliu Dirigent* egykori elnöke 1904-ben egy *ohabai* román kisbirtokostól 33 koronáért vette meg kényszer árverésen lakótelkét. Három évvel később a volt tulajdonos fiainak 280 koronáért adta vissza. Az *ohabai* telekkönyv 470-ik betétjének tanúsítása szerint *Maniu* úr egy özvegyasszonytól kényszerárverésen egy házat és 850 négyszögöl terjedelmű kertet egy koronával vásárolt meg. Ily módon szerezte meg az általa alapított román bankok segítségével a középbirtokossá lett vagyontalan román értelmiség birtokának javarészét s ezért mondhatta *Traján* Mihály abban a tanulmányában, melyet e könyv 187–188. lapjain idéztünk, hogy „a legtöbb bank az erdélyi román polgári osztály által alapított kizsákmányoló pénzügyintézet”.

A román nemzetiségi bankpolitika nemcsak a román parasztságra, hanem az erdélyi magyar földbirtokosságra is káros volt.

A román nemzetiségi pénzügyintézetek előszeretettel nyújtottak sok esetben valóban könnyelmű hitelt is az eladósodott magyar középbirtokosoknak és e hitelnyujtás következtében több magyar középbirtok jutott e pénzügyintézetek közvetítésével román kézre. A román pénzügyintézetek e munkáját megkönnyítette egy más forrásból keletkezett és más irányú birtokelosztási folyamat is.

Az 1848-iki jobbágyfelszabadítás egyik következménye a mezőgazdasági munkaerejét elveszített és forgótőke hiányában szenvedő középbirtok széttöredezése volt. Ez mindjárt az ötvenes években megkezdődött, de nagyobb méretűvé csak a múlt század nyolcvanas éveiben kezdett lenni. Azóta a román pénzügyintézetek tevékenysége következtében még inkább fokozódott és eredménye az volt, hogy a szóbanforgó területen a nagy-

és középbirtokot a románság két vármegyében már majdnem teljesen felszívta, mert annak jelenlegi területe Fogarasban, viszonyítva az egészhez, csak 2%, Hunyadban 3%. Magyar mezőgazdasági nagy- és középbirtok jelentékenyebb területtel ma csak Erdély középső részében van. *Kolozs* megyében 24%, *Kisküküllőben* 21%, *Marostordában* 20%, *Tordaeranyosban* 18%, *Szolnokdobokában* 18% és *Alsófehérmegyében* 12%.

Hogy a magyar közvélemény figyelme e veszedelmes birtokmozgalom felé fordult, annak érdeme a *Bethlen* István grófé. Az ő kutatásai szerint az 1913-mat megelőző öt évben a jelzett területen 44,000 hold mezőgazdasági és 20,000 hold erdőbirtok került mintegy 25.000,000 korona értékben román kézre, amely az e területen fekvő 100 holdnál nagyobb mezőgazdasági területnek mintegy 8%-át alkotja.

Hasonló a helyzet a román többség által lakott határos magyarországi vármegyékben is. Mivel ezeken a vidékeken a magyar nagy- és középbirtok állománya jelentékenyen nagyobb, mint az erdélyi részekben, e területnek kisebb részét – csak 5%-át – vonta be a változások körébe. Ezekben a határos vármegyékben az utolsó ötéves időszakban 52,000 hold mezőgazdasági és 50,000 hold erdőterület ment mintegy 45 millió korona értékben román kézre. Ha már most ez öt-évi veszteség egyévi átlagát vesszük, kitűnik, hogy évenként átlag 33–35,000 hold terület jut román kézre, ami 14 millió korona értéket képvisel.

Ez volt általánosságban a helyzet a világháború kitörését közvetlenül megelőző időben. Az a nagy vagyoni eltolódás, amely következménye volt a háborús gazdálkodásnak, etekintetben is csakhamar éreztetni kezdte hatását, még pedig, fájdalom, fokozottan károsabb irányban. A háborús üzletek által elért nyereségek révén az üzérkedők és köztük elsősorban a kisebb-nagyobb bankok kezében óriási tőke gyűlt össze, amely földbirtok spekulációra vetette magát és kezdte nyereszkes céljából összevásárolni azokat a birtoktesteket, amelyekre a harctérről majdan visszatérők elhelyezésének céljából nagy szükség volt. Megkezdődött a birtok árának mesterséges felhajtása. A földbirtokkal megkezdett ez üzérkedés megakadályozása elsőrendű állami és társadalmi érdek volt. A hadviselő államok között egy sem volt, amelyik ebben az irányban korlátozó intézkedéseket kénytelen ne lett volna tenni. A magyar kormányzat is csak azt tette, amit a többi állam és nem is kezdeményezőleg elsőnek, hiszen még Ausztria is megelőzte.

A megelőző fejezetek egyikében már megemlékeztem arról, hogy *Bratianu* miként emlegette dicsekvőleg, hogy már csak azért is mennyire helyes politika volt az, hogy a háború kitörésével Románia, kivonván magát szövetségi kötelezett-

sege alól, monarchiánk oldalán nem avatkozott a háborúba, mert amíg a hadviselő államok egyre szegényedtek, addig Románia kitűnő háborús üzleteket csinálva, meggazdagodott. Ráműtöttem arra is, hogy az 1914/15. év telén a román politikai körök vezetőegyhéniségei különböző szállításokkal minő jó üzleteket csináltak és hogy ez üzletekből a magyarországi román nemzetiségi politikai körök is kivették a maguk busás részét.

A hazai román bankok és a velők legszorosabb kapcsolatban álló román nemzetiségi politikusok voltak a gabona- és kukoricaszállítási üzletek lebonyolítói. A Romániából, az odavaló hatóságok hallgatóságos elnézésével űzött szarvasmarha-, juh- és lócsempészés sem volt hiányával az ő közreműködésüknek. Mind e nagy hasznot hajtó üzérkedések mögött az *Albina* és az ő érdekkörébe csoportosult magyarországi román pénzüzetek állottak, Romániában pedig az állami jellegű *Román Nemzeti Bank* által táplált *Banca Carpaților*. Ezek a külfölddel kapcsolatos üzletek, összekötve belföldi termékek és anyagok: gyapjú, túró, nyersbőrök, bocskorok, faszánkótalpak, szilvapálinka stb. szállításával, okozói lettek, hogy aránylag óriási összegek gyűljenek össze a magyarországi román-értelmiség politizáló rétegeinek kezeibe. A dolgok természetes rendje szerint ezek az összegek a legbiztosabb elhelyezkedés talaját a földbirtok összevásárlásában találták meg.

A román nemzetiségi földbirtokpolitika eredeti kettős irányú káros hatását úgy a kisbirtokos román parasztsággal, mint a magyar középirtokkal szemben a fennebb jelzett vagyoni eltolódások következtében egyre fokozottabb mértékben kezdte éreztetni. A benne rejlett veszedelmet most is Bethlen István gróf vette észre és erélyesen sürgette, hogy a kormány gondoskodjék megfelelő védekező rendszabályok életbeléptetéséről.

Bethlen István sürgetésének következménye volt az összkormányának az ingatlanok forgalmának korlátozása tárgyában fennebb már említett és 4000/1917. M. E. szám alatt kiadott rendelete.

E rendelet első §-a kimondja, hogy a benne megjelölt területen mindaddig, míg érvényben marad e rendelet, ingatlant csak a hatóság hozzájárulásával lehet eladni és venni, vagy tíz évet meghaladó időre bérbe adni. Ennek következtében minden ingatlan adás-vevés, vagy haszonbérbe adás az illetékes hatóság hozzájárulása nélkül érvénytelen.

E rendelet hatálya az összes erdélyi vármegyéken és Krassósözörény megyén kívül kiterjedt még Árva, Bereg, Gömör-Kishont, Liptó, Máramaros, Sáros, Nyitra, Szatmár, Szepes, Trencsén, Turóc, Ugocsa, Ung, Zemplén és Zólyom vármegyékre is, tehát az egész Felső-Magyarországra, ahol az

erdélyrészihez egészen hasonlatos volt a helyzet. A tót nemzetiségi pénzüzetek csatornáján át a cseh tőke kezdte meg nagyobb mértékben a földbirtokok összevásárlása útján azt a békés foglalást (pénétration pacifique), amely hivatva volt az esetleges fegyveres hódítás útját előkészíteni és megkönnyíteni.

Hogy ez a rendelet mily érzékeny pontját érintette ennek a cseh pénétration pacifique-nak, nyilvánvalóan bizonyítja az a sokatmondó körülmény, hogy alig jelent meg, Witt, Stanek és Klofac cseh képviselők azonnal azt kérdezték az osztrák kormánytól: minő álláspontot szándékozik e rendelettel szemben elfoglalni? – mert e rendelettel a magyar kormány tisztán politikai célokat követve, az osztrák és magyar állampolgárok törvénnyel biztosított egyenjogúságát az előbbinek rovására flagránsul megsértette.

E rendelet végrehajtásának tárgyában kiadott utasítások azt mondják, hogy az illetékes hatóságok a vásárhoz, vagy a haszonbérbeadáshoz való hozzájárulást csak akkor tagadhatják meg, ha ez az ingatlanoknak egy kézben való halmozására vezetne és nem mozdítaná elő a szükséges birtokmegosztást; ha az ingatlan földműveskézből olyannak a kezébe kerülne, aki nem művel földet, vagy akitől a birtok okszerű művelésével egyetemben a termelés fokozása nem várható, vagy ha feltehető, hogy a vásár célja árfelhajtás.

Hogy a birtokforgalomnak e korlátozását nemcsak a 4000/917. számú M. E. rendeletben megjelölt területek speciális gazdasági és politikai viszonyai provokálták, hanem általános állami érdek volt, bizonyítja az a körülmény is, hogy életbeléptetése után másfél hónappal a 170,739/F. M. számú rendelettel hatályát az ország egész területére kiterjesztették.

Az alatt az egy év alatt, amíg érvényben volt, a hozzájárulást összesen 25,000 holdtól tagadták meg, amelyből az erdélyi részekre alig esett 10,000 hold. Ha az egyes eseteket megvizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy aránylag kevés eset volt arra, hogy román vásárlóféltől magyarral szemben az engedélyt megtagadták volna. Ellenben nagyon gyakran fordult olyan eset elő, mikor Czitron Baruch Szolnokdoboka megyében megvásárolja Horváth Péternétől az utóbbinak 8 hold szántóföldjét és a Kolozsváron székelő „Erdélyi Ingatlanforgalmi Bizottság” nem hagyja jóvá a vásárt.

A magyar kormány e rendelkezése nem tiltotta meg a románoknak a birtokvásárlást, hanem csak azt akadályozta meg, hogy se román, se magyar, se más nemzetiségű vagy fajú spekuláns a hadi üzérkedések révén szerzett jogtalan nyereségből felhalmozott tőkéjét ne használja arra, hogy akár a magyar középirtokos, akár pedig a román kisirtokos lába alól kihúzza azt a földet, amelyet apjától örökölt, vagy bő

verejték hullatással maga szerzett. Meg akart állítani egy, a román népre is már régóta tartó káros folyamatot, amelynek eredménye az volt, hogy míg a románok által lakott megyékben, az egy Fogaras megyét kivéve, a lakosság száma mindennél szaporodott, addig az önálló birtokosok száma 25,000-rel fogyott. Arra, hogy ezt a folyamatot a román bankpolitika idézte elő, komoly bizonyítékul szolgálhat az a jelenség is, hogy a Székelyföldön és a szászok között, ahova ennek a román nemzetiségi bankpolitikának káros hatása nem terjedt ki, az önálló kisbirtokosok száma az 1900-tól 1910-ig tartó időszakban jelentékenyen megszorodott.

Az állítólagosan elnyomó zsarnok magyar gazdasági politika nemcsak azt tette lehetővé, hogy az erdélyi részeken az utolsó félszázad alatt viszonylag elég tekintélyes számú román középbirtokososztály keletkezzék, hanem azt is, hogy a magyarországi román paraszt minden tekintetben utólérhetetlen ideál legyen a román királyságbeli parasztság számára. Az új román impériumnak a fennebb ismertetett agrár reform által inaugurált gazdasági politikája pedig feltétlenül tönkre fogja tenni az erdélyrészi magyar birtokosságot, de vele együtt a román királyságbeli parasztság balkáni színvonalára fogja sülyeszteni a magyarországi román parasztságot is.

Az erdélyi magyarságot ezek a ránézve annyira szomorú tények napról napra jobban meggyőzték, hogy mindazok az ígéreték, amelyek a gyulafehérvári gyűlésen a többi nemzetnek nyelvi és kulturális autonómiájára, politikai és nemzeti szabadságának biztosítására vonatkozóan elhangzottak, pusztán ígéreték és hogy számára a román impérium alatt a polgári lét, a nemzeti fennmaradás és saját nemzeti művelődésének nemcsak tovább fejlesztése, hanem még egyszerű fenntartása is lehetlenné van téve. Elvették legfőbb tudományos iskoláját, a kolozsvári egyetemet, legelső művészeti intézetét, a kolozsvári színházat. Elrománosították tömérdek fiú- és leányközépiskoláját, bezárták százszámra polgári-, felső- és elemi iskoláit. Lehetlenné tették, hogy társadalmi alapítású tudományos, irodalmi és közművelődési intézetei és egyesületei, mint az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Erdélyi Irodalmi Társaság, az EMKE stb. működhessenek.

A magyar kormány a román kir. hadsereg és az erdélyi Kormányzótanács ez eljárása ellen az ententemisszióknál több ízben tiltakozott, abból az alapelvből kiindulva, hogy mivel a román kir. hadsereg az ententehatalmaktól nyert felhatalmazás alapján szállhatta meg a Maros folyón innen eső területeket, a belgrádi fegyverszünet határozmányai ránézve is kötelezők. A közigazgatásnak tehát magyar kézben kell maradnia. A román hadsereg főparancsnoksága ezzel szemben azt mondotta: a román hadsereg Erdélyt nem a belgrádi fegyverszüneti szer-

ződés alapján szállotta meg, hanem az entente-al 1916-ban kötött szerződés alapján a fegyver jogán és a gyulafehérvári román nemzetgyűlés azon határozata következtében, amely a Romániával való egyesülést a magyarországi román nemzet önrendelkezési jogának alapján kimondotta s amely Erdély sorsát véglegesen eldöntötte, – így tehát ránézve a belgrádi fegyverszüneti szerződés határozmányai nem kötelezők.

Vix alezredes 1919 január 29-ről keltezett jegyzékében a magyar kormánynak egy ilyen panaszos jegyzékére válaszóan azt írta, hogy az a vizsgálat, melyet megbízottja, Ameil kapitány teljesített, azt igazolja, hogy az Erdélyben előfordult rendtelenségek részint az erdélyi magyar hatóságoknak, részint pedig a magyar kormány megbízottainak intézkedései által idéztettek elő. Ugyancsak Ameil kapitány jelenti, hogy 1918 november 3-án 26 erdélyi vármegye elszakadt Magyarországtól és ezt a magyar kormány is elismerte. Felvilágosítást kér erre vonatkozóan.

Február 1-én azt írja a magyar kormánynak, hogy megbízottja, Ameil kapitány azt kérdezte a nagyszebeni román kormányzótanácstól, hogy igaz-e az, hogy Erdély függetlenségét a magyar kormány is elismerte? E kérdésre Maniu elnök a következőket felelte:

1918 október 12-én a román nemzeti komité határozatot hozott a magyarországi román nemzet jövőjének biztosítása érdekében és azt Vajda-Voevod útján október 18-án a magyar kormány tudomására hozta. Október 27-én megalakult Aradon a román nemzeti tanács, amelyet a magyar kormány elismert a független román nemzet képviselőjéül. Ezt a tanácsot a magyar és szász nemzeti tanácsok nemcsak elismerték, hanem vele összeköttetésben is állottak. A magyar hadügyminiszter megengedte, hogy a román nemzetiségű katonák a szolgálati esküt a román nemzeti tanács kezébe tegyék le. Legnagyobb bizonyíték pedig arra vonatkozóan, hogy a magyar kormány elismerte a román nemzeti tanácsot, a magyar kormány az a válasza, amelyet e tanács azon felhívására adott, hogy 26 vármegyében engedje át a románoknak az imperiumot s amely válasznak tartalma az volt, hogy igyekezni fog alkalmas módot találni e kérdés megoldására és Jászi minisztert leküldi Aradra a módoszatok megbeszélésére.

Maniu e végtelenül impertinens ferdítéseinél semmi sem lehetne fényesebb bizonyítéka, hogy mily nagy hiba volt a kormány részéről a román nemzeti tanácsok létezésének tudomásulvétele és Jászi Oszkárnak aradi disputája, már csak azért is, mert a párisi béketanács Maniu ez információja alapján jelölte ki azt a demarkációs vonalat, amelyet Vix alezredes hirhedt március 20-iki jegyzékében Károlyival közölt.

A kisebb-nagyobb összetűzések a román hadsereg és a magyar csapatok között az új demarkációs vonal megállapítása

után sem szüntek meg. Komolyabb következményekkel járt a cigándi eset, amikor egy páncélos vonaton előretörő két század román katonát egy szakasz honvéd megszalasztott. Ez incidens szolgált a románok által örömmel üdvözölt ürügyül arra, hogy Apáthy István főkormánybiztost, ki a román haderő bevonulása után is Kolozsvárt maradt, hogy a belgrádi szerződés értelmében felfogott hivatalos kötelességét teljesítse, letartóztassák és később haditörvényszék elé állítsák. Apáthy kötelességtudón helyén maradt s ennek következtében kötelességérzetének áldozata is lett. Helyetese, Vincze Sándor pedig Budapestre szökött, hol a proletárdiktatura alatt még gyalázatosabb szerepet játszott, mint Kolozsvárt.

A románok elégedetlenek lévén az új demarkacionális vonallal is, mindent elkövettek, hogy engedélyt kapjanak az 1916-iki szerződésben megállapított vonalig való előnyomuláshoz. Minden apróbb vagy nagyobb összetűzés az egymással szemben álló csapatok között ürügy és alkalom volt ez engedély újabb sürgetéséhez. Végre sikerült ezt az engedélyt megkapniok. Ez engedélyt Vix francia alezredes hirhedt március 20-iki jegyzékében hozta Károlyi tudomására, kijelölván benne a legújabb demarkációs vonalat és a semleges zónát, amelynek a magyar és román csapatokat el kellett választania egymástól. Hogy Vix alezredes e jegyzéke másnap, március 21-én minő gyászos fordulatnak lett okozója a magyar belpolitikában, nem szükséges e helyen részletesebben fejtegetni.

Székely eposz és tragédia.

1918 november második felében Ugron Gábor, Sebess Dénes és e könyv írójának elnöksége alatt Budapesten is megalakult a Székely Nemzeti Tanács, amely nemcsak a Budapesten élő székelység értelmiségét, hanem annak minden társadalmi rétegét is egyesítette magában. Célja volt az erdélyrészi magyarságnak és székelységnek olyan erősebb és nagyobb hatású társadalmi szervezetét alkotni meg, amelynek elég ereje lesz a közvéleményre s azzal együtt a kormányra is olyan hatást gyakorolni, hogy az a magyar állami területi integritásának, elsősorban pedig Erdélynek megvédelmezését tegye összes politikai cselekedeteinek sarkpontjává. Programjának második pontja az volt, hogy a magyar társadalom anyagi és erkölcsi támogatását megszerezve, külföldön olyan propagandát indítson, amely alkalmas annak figyelmét és érdeklődését a magyar, elsősorban pedig az erdélyi kérdésre irányozni és így minden tőle telhető módon ellensúlyozza a románság nagyszabású magyarelles külföldi propagandájának hatását.

A budapesti Székely Nemzeti Tanács megalakulásának kezdetétől fogva igen súlyos helyzettel találta magát szemben.

Elsősorban is hiányzottak anyagi eszközei és munkásságának nagy részét, különösen az első időszakban, e szükséges anyagi eszközök megszerzése vette igénybe. Második nehézsége az volt, hogy a távolság és az akkori zavaros helyzet következtében az erdélyi viszonyokról, az erdélyi magyarság vágyairól és törekvéseiről megbízható tájékozást szereznie nagyon nehéz volt. A harmadik, és pedig a legnagyobb nehézséget az ország, főként pedig Budapest akkori lelkiállapota okozta. A defaitista pacifizmus ebben a napokban valóságos orgiákat ült; a nemzeti érzés pedig igazán a fagypontra alá volt süllyedve. Aki akkor az ország integritása védelmének, esetleg fegyveres védelmének is, érdekében szót emelt, azt lebunkózni való háborús uszítónak bélyegezték. Aki pedig azt hirdette, mit a Székely Nemzeti Tanács hangoztatott, hogy most a nemzet és a kormány gondjának legelső tárgya a megtámadott haza védelme, nem pedig a napirendre tűzött politikai és társadalmi reformok, amelyek, ha a szó legnemesebben vett értelmében is megvalósíthatnának, nem fognak érni semmit a széttépett, megcsönkített és életfeltételeitől megfosztott magyar haza számára, azt azonnal veszedelmes és lebunkózni való ellenforradalmárnak nyilvánították.

A szocialista és a radikális körök hangadó emberei és sajtója a Székely Nemzeti Tanácsban megalakulása óta nem is láttak mást, mint háborús uszító ellenforradalmi szervezetet és ilyen módon is kommentálták annak minden cselekedetét.

Szükséges még rámutatni arra a viszonyra is, amely a Székely Nemzeti Tanács és a Károlyi-kormány között fennállott. Miután a Székely Nemzeti Tanács nem ismert más célt, mint Erdély megvédelmezését, szükség esetén még fegyverrel is, és mindez, főleg az utóbbi, a kormány aktív közreműködése nélkül megvalósítható nem volt, azért igyekezett a kormányt e gondolatnak megnyerni, a mi logikai szükségességgel vonta maga után, hogy a kormánynak nehézségeket nem csinálhatott.

El kell ismerni, hogy Károlyi a maga személyében igyekezett a Székely Nemzeti Tanácsnak minden kérését teljesíteni, akcióit támogatni és tőle telhetően elősegíteni. Ez azonban a legtöbb esetben csak jó szándék és platonikus érzés maradt, mert a megvalósításnál a Károlyit játékszer gyanánt kezökben tartó radikálisok és szociáldemokraták intézkedéseit mindig kijátszották, vagy legalább is ellensúlyozták.

A Székely Nemzeti Tanács tudta, hogy Erdély esetleges fegyveres megvédésére – fájdalom napnak nap után teltével inkább visszafoglalására – mindaddig nem gondolhat, míg a hadseregnek akkori züllött állapotára való tekintettel, annak valamely részére erősebb hatást nem bír gyakorolni. A hadsereg ilyen részül a székely katonaság önkénytelenségrel kínálkozott.

Egy néhány fiatal székely tiszt segítségével, kik a Székely Nemzeti Tanácsnak is tagjai voltak, egy székely katona gyűjtő és irányító különítményt szervezett azokból a székely katonákból, kik a különböző frontokról visszajöve, Budapesten tartózkodtak. November közepétől kezdve 150–200 székely katona túrhetően felfegyverezve mindig volt Budapesten. Időnként ezeket a folyton megújuló osztagokat kellően felszerelve, leküldötte az Erdély határán levő székely katonaság megerősítésére.

Az előző szakaszban említettem, hogy december első felében Berde őrnagy, Vén Zoltán főhadnagy és Mester zászlós Kolozsvárt összegyűjtötték és taktikai egységbe szervezték az Erdély különböző pontjain összeverődött elmenekült székely katonákat. A Székely Nemzeti Tanács összeköttetésbe lépett ezzel a későbbi székely dandárnak, illetőleg hadosztálynak magvát alkotó csapattal és elvállalta a közte és a kormány között való közvetítést. Ugyaníly módon lépett összeköttetésbe még decemberben a II. számú székely huszárezrednek azzal a századával is, amely az olasz frontról elmenekülve, ez időben Zilahon állomásozott. A kormány e század leszerelését még novemberben elrendelte, de a Székely Nemzeti Tanács közbelépésére e rendelkezését visszavonta és később beosztotta a székely dandárba.

Mikor a székely katonaság Kolozsvárról kivonult és elfoglalta a Nagybányán, Csúcsán és a Zámon át húzódó demarkációs vonalat, akkor tulajdonképpen minden hadrendi beosztás nélkül, úgyszólván a levegőben lógó csapat volt. A Székely Nemzeti Tanács kieszközölte, hogy mint önálló székely dandár osztassék be a Kratochvil ezredes parancsnoksága alatt Erdélyből kivonult haderőbe, amelyre az új demarkációs vonal őrzése volt bízva. Kieszközölte, hogy ruházattal, fegyverrel és zsolddal elláttassék. Hogy ez mennyi nehézséggel volt összekötve, annak illusztrálására szolgáljanak a következő esetek:

Az Erdélyből kivonult székely katonák közül körülbelül 1200-nak nem volt fegyvere. A Székely Nemzeti Tanács kieszközölte, hogy kellően felfegyverztessék. A fegyvereket Böhm hadügyminiszter kiutalta, de Pogány, a katonatanácsok kormánybiztosa a fegyverek kiadását megtagadta. A székely tüzéreknek nem volt hasznavehető ágyúk. A hadügyminiszter az ágyúkat kiutalta. A raktár kezelőszemélyzete azonban Pogány utasítására megtagadta az ágyúk berakását a vasúti kocsikba. A budapesti székely különítmény katonái rakták be az ágyúkat, de a kísérőszemélyzet Pogány bizalmasainak utasítására az ágyúk irányókészülékeit leszerelte és ellopta. Egy szállítmány fehérműt küldöttek le vasúton a fehérmű nélkül levő székely katonaság számára, de a szállítmány sohasem érkezett meg. Ellopták.

Így nem csoda, ha a Budapesten levő fiatalabb székely katonatisztek elkéseredett gyűlölettel voltak Pogány iránt. E gyűlölet egy alkalommal majdnem véres összeütközés provokálója lett. 1919 január 8-án a Székely Nemzeti Tanács a Vigadóban Kolozsvár román megszállása ellen nagy tiltakozó gyűlést tartott. A közönség a gyűlés után a Ritz szálló elé ment, hol Coolidge tanár amerikai küldött lakása előtt impozáns módon tüntetett az ország területi integritása mellett. A tüntető közönség nagy része egynéhány fiatal székely katonatiszt vezetése alatt a várba ment, hogy Károlyi előtt is hasonló módon tüntessen. Útközben az Albrecht-úton egy autóval találkoztak. A benne ülő, erősen semita arcú egyént a tüntetők közül valaki Pogánynak nézte. Az autóból kihúzták, de mielőtt súlyosabban bántalmazhatták volna, egy idősebb székely tiszt figyelmeztette a tévedésre. Szabadonbocsátották és továbbvonultak a miniszterelnökség elé. Pogány, aki időközben értesült a történekről, gépfegyvereket szegeztetett a tüntető tömegre és kézigránátos tengerészeivel szétszóratta.

Pogány bosszúja ezzel nem érte be. A székely különítményt azzal denunciálta, hogy semmi egyéb, mint a Székely Nemzeti Tanács olyan csapata, amelyet csak azért tart Budapesten, hogy alkalmilag segítségével ellenforradalmi puccsot kíséreljen meg. Böhm hadügyminiszter e különítmény feloszlását el is rendelte, de a Székely Nemzeti Tanácsnak közbelépése e különítmény fennmaradását, ha más formában is, biztosította.

A Székely Nemzeti Tanács fáradozásainak sikerült számtalan kisebb és nagyobb nehézség legyőzése árán nem egészen három hónap alatt egy 7–8000 főből álló kis székely hadosztályt szervezni és fenntartani. Hogy ez a hadosztály a hadsereg általános elzülése közepette is megmaradt fegyelmezett és hazafias érzéstől áthatott, harcrakész haderőnek, az egyedül tisztjei hazafias lelkesedésének és becsületos kötelességtudásának köszönhető.

1919 februáriusának közepétől kezdve az ország politikai állapotai gyorsan kezdtek véglegesen elzulleni és már lehetett érezni, hogy miként csúszik a nemzet a bolsevizmus örvénye felé, akkor bizonyos körök és vérmesebb egyének, inkább óhajtás, mint terv gyanánt emlegetni kezdték, hogy a székely csapatokat igen alkalmasan fel lehetne használni egy ellenforradalom végrehajtására. Erről azonban a Székely Nemzeti Tanácsban soha, még csak bizalmasan sem esett szó és nem is volt senki e Tanács vezető egyéniségei között, aki ilyesmire gondolt volna. A Tanács vezetőemberei nem voltak forradalmárok, sem ellenforradalmárok. Egyszerűen magyarok és hazafiak voltak, akik azt vallották, hogy székely vérnek csak a haza védelmében szabad kiömleni, mert nagyon drága nedű ez a vér.

Nem lehetetlen azonban, hogy ez eshetőség is gyorsan a lehetőségek sorába került volna, ha a dolgok magától való továbbfejlődését nem vágja el erőszakosan Vix alezredes jegyzékének gyászos szülőtte, az a március 21-iki szociáldemokrata kommunista puccs, amelynek eredménye volt Kun Béla gyalázatos proletárdiktatúrája.

A székely hadosztálynak minden katonája becsületesen teljesítette kötelességét a Nagybányától Zámig húzódó hosszú fronton. Panasz nélkül, szilárdan állott őrhelyén az egész télen, fölötté gyenge hadifelszereléssel, hiányos ruházatban. Sokan közülök köpenyeg nélkül, egyetlen szál blúzban, kiszakadt talpú bakancsban húzták ki az átlag 4–6 fokos hideg téli időt. De túrtek, szenvedtek abban a reményben, hogy nincs messze az idő, amelyben parancsot kapnak, hogy kiűzzék őseik földjéről a belopózkodott ellenséget. Biztak önmagukban. Fájdalom, nem bízhattak többi társaiknak legnagyobb részében, akiknek fegyelmét, katonás kötelességérzetét és hazafias érzését teljesen aláásta a budapesti szocialista agitátorok propagandája. Rikító példát szolgáltatott erre a szatmári 12. ezred katonái, kik éppen március 15-én, a magyar nemzeti szabadság e nagy ünnepén hagyták oda a frontot, hatalmas rést nyitván a támadó szándékú román hadseregnek. Az így támadt rést azonban betömte a székely hadosztály szó nélkül, mert nem akarta, hogy a gyűlölt ellenség zeneszóval vonuljon be Szatmár-Németibe.

A székelyek époszának március 21-én vége lett. Megkezdődött a székelyek tragédiája, amelynek során a szenvedés, a nyomor, a fájdalom, a könny és a vér áradata borította be ezt a népet, Magyarország keleti végvárának sok századon át hűséges és vitéz őrzőit.

Március 22-én este tartotta utolsó ülését a budapesti Székely Nemzeti Tanács. Vezetőemberei nem voltak sem forradalmárok, sem ellenforradalmárok, hanem csak egyszerűen magyar hazafiak. A proletárdiktatúrával szemben sikeresen alkalmazhatónak más fegyvert, mint a passzív ellenállást, nem ismertek. Félreállottak. A Tanács fiatalabb tagjai közül néhányan megpróbálkoztak, hogy a változott viszonyok között is némi befolyást gyakorolhassanak a székely hadosztályra, ez egyetlen magyar nemzeti fegyveres erőre. Pár napi kísérletezés tiszta helyzetet teremtett és összetépett minden naiv illuziót, amely Erdély felszabadítását a proletárdiktatúrától remélte.

A székely haderőre szomorú napok következtek. A bolsevista hadügyi kormányzat munkába vette átképzésöket. A parancsnokokat két-három politikai megbízott vette körül, kik minden intézkedéseket ellenőrizték. A legénységet pedig munkába vették a vörös agitátorok, akik eget-földet, új egyenruhát, kitűnő ellátást, nagy összeg zsoldot, szabad Erdélyt

ígérték nekik, csakhogy belépjenek a vörös hadseregbe. Hasztalan volt minden. A székelyek megmaradtak magyar katonáknak. A bolsevista kormányzat nem tudta őket a hazafiság útjáról letéríteni, de lehetetlenné tudta tenni minden komoly hadivállalkozásukat.

A székely hadosztály tisztikara és legénysége e nyomorúságos helyzetből való kiszabadulása végett döntő lépésre határozta el magát. Megbizottakat küldött Nagyszebenbe a román kormányzótanácshoz és Aradra Gondrecourt tábornokhoz a következő üzenettel: A székely hadosztály nem bolsevista érzelmű s ennél fogva nem is akar a budapesti bolsevista kormány szolgálatában maradni. Ellenkezően, kész Budapest ellen vonulni, hogy fegyverrel döntse meg a proletárdiktatúrát, ha az ententehatalmaktól biztosítékot nyer, hogy a románok a Vix alezredes jegyzékében megjelölt semleges zónát nem lépik át és nem támadják hátba a Budapest ellen vonuló székely hadosztályt.

A székely hadosztály nagyszebeni küldötte a román kormányzótanácstól április 12-én azt az üzenetet hozta, hogy a román kir. hadsereg az entente felhatalmazása nélkül nem fog támadni. Gondrecourt tábornok, az entente hatalmak keleti haderőinek főparancsnokságától április 7-ről keltezően, felhatalmazást kapott, hogy a székely hadosztály parancsnokságának kívánságát teljesítse. Az Aradra küldött magyar vezérkari százados futárja Aradról április 16-án indult el Gondrecourt tábornoknak azzal a határozott biztosítással, hogy a románok abban az esetben, ha a székely hadosztály a proletárdiktatúra megbuktatása céljából Budapest ellen vonul, a Vix alezredes jegyzékében megjelölt semleges zónát nem lépik át és a székely hadosztályt nem fogják megtámadni.

A román hadsereg e kettős biztosítás ellenére már április 16-án hajnalban megtámadta a magát biztonságban érző székely hadosztályt. A fennebb előadottak után fel kell tennünk, hogy erre az entente hatalmaktól nem kapott felhatalmazást. Valószínűen azért tette, hogy a magyar bolsevik uralom könnyű szerrel való leverésének segítségével jogcímét az 1916-iki szerződésben megjelölt területhez erősebbé tegye.

A székely hadosztály szándékáról a vörös hadsereg parancsnokai értesülést szerezvén, bandáiknak utasítást adtak, hogy a Visszavonuló székelyeket támadják hátba.

A két tűz közé került székely hadosztály parancsnoka, Kratochvill ezredes egyezséget kötött a román hadsereg parancsnokságával, amely egyezségnek alapján a székely hadosztály április 27-én Demecser környékén, a szerződés határozmányaira támaszkodva, a harcot megszüntette. A románok azonban az írásba foglalt szerződés feltételeit nem tartották meg. A tiszteket és legénységet mint hadifoglyokat szállított-

ták Brassóba. A legénység egy része, látván, milyen bánásmódban részesítik a románok, útközben megszökött és jelentkezett azon székely csapatoknál, amelyek a Kratochvil parancsnoksága alatt álló székely hadosztály kötelékén kívül szolgáltak Erdély visszafoglalásának reményében a vörös hadseregben. Ezután is megmaradt székelynek és hazafinak. A vörös diktatúra bukása után átment a Dunántúlra és ott legelsőnek csatlakozott a nemzeti hadsereghez abban a reményben, hogy nincs messze a jobb jövő, amelyik meg fogja hozni az alkalmas órát Erdély felszabadítására.

A székely hadosztály fegyverletétele után a román kir. hadsereg közvetlen érintkezésbe jutott a minden katonai fegyelmet kigúnyoló és valóban rendetlen fegyveres bandákká züllött vörös hadsereggel, amelyik a román támadás elől május elsején a Tiszán átmenekülve, Budapest felé futott.

Három hónappal később a vörös hadsereg offenzívája a román hadsereg újabb támadását provokálta, amely azzal végződött, hogy a híres munkászászlóaljakkal megerősített vörös hadsereg teljesen szétzüllött és a román csapatok akadálytalanul gyors menetben vonultak Budapest felé.

*

*

*

1919 augusztus 3-án reggel hét órakor a Margit-körúton a ferencrendi barátok temploma előtt állottam. A szomszédos sarokház oldalán ott éktelenkedett Haubrichnak, Budapest újdonsült katonai diktátorának statáriumot hirdető parancsa, amely azzal végződött, hogy „vitéz csapataink szilárdul tartják a Tisza-vonalat”. Egyszerre tűzérség közeleg a Margit-híd felől. Két üteg vonul vissza a románok elől a Dunántúlra. A menet élén egy cs. és kir. huszármentes régi vágású altiszt lovagol. Pompás magyar katona; tipikus vegyülete a huszárnak és az alföldi betyárnak. Az elég jó állapotban levő menetet gyékénnyel fődött ernyős parasztkocsi zárja be. Az ernyő alatt két beretváltképű, erősen szemita típusú fiatalember guggol, meglehetősen ijedt tekintettel vizsgálva az utcát. A csapat menekülő politikai biztosai, kik talán érzik is, hogy a megérdemelt hóhérvétel miként szorul össze nyakukon. E bizarr összetételű kép pompás záró vignettája a haldokló proletárdiktatúrának.

Másnap délután 3 órakor ugyanott állok, ahol tegnap. Trombita harsan a Margit-híd felől. Lándsás román roşior járőrség lovagol előre. Nyomában vonul a Dunántúlra az okkupáló román királyi hadsereg egy dandára. Az utca két oldalán bámuló embertömeg. Egyesek halkán vitatkoznak, hogy miféle csapatok? Franciák ! erősíti az egyik, a másik meg azt vitatja, hogy olaszok! Senki sem akarta elhinni, hogy Budapestre a

győztes oláhok vonultak be. Mikor a moldovai vadászok, kik az olasz bersaglierikéhez némileg hasonló kalapszerű főveget viselnek, elvonultak, a közönség közül valaki kíváncsian oda kiáltja: Italieni?! Büszkén hangzik egy fiatal tiszt ajkáról a válasz: Non Messieurs! Rumâni! Ezt a menetet is födeles kocsi zárja be. Idősebb pópa – a dandár főpapja – ül benne teljes egyházi ornátusban.

Záróképe egy másik történeti jelenetnek, egy földre tiport, meggyalázott szerencsétlen nemzet tragédiájának. A menet elvonul. Megy, hogy előzönölje és kirabolja a Dunántúl magyar népét is. És én ott állok egy helyben az utcán, utánok nézve, mint tegnap reggel a menekülő vöröseknek. Ott állok eltompult elmével, elfásult szívvel. Még csak könny sincs szememben! Megértem könnyek nélkül, tompa és néma fájdalomban hazám és nemzetem legnagyobb szégyenét, a románok diadalmas bevonulását Budapestre.

Egyszerre eszembe jutottak a haldokló Hamlet utolsó szavai:

„De íme jóslok : Fortinbrasra száll
Az ország; övé haldokló szavam.
Beszéld el ezt neki s minden körülményt,
Mi okozá --- A többi néma csend.

Hamlet meghalt, de szívében a jobb jövő reménységének felcsillanó sugarával. Én élek, de ma sem látom a győzelmes ifjú Fortinbrast közeledni sehol!